

FRANCESC MARÍN MELIÀ — TOMÀS ESCUDER PALAU

GENT POPULAR DE CASTELLÓ

CASTELLÓ DE LA PLANA
M. CM. LXXXIII

SOCIETAT CASTELLONENCA DE CULTURA

GENTES Y BIOGRAFIAS — I

• • •

GENT POPULAR DE CASTELLÓ

COPYRIGHT BY

1983

Depósito Legal CS - 97 - 1983

I.S.B.N. 84 - 600 - 3000 - 8

Monroy - Trinidad, 80 - Castellón, 1983

GENT POPULAR DE CASTELLÓ

CASTELLÓ DE LA PLANA
M. CM. LXXXIII

ADVERTIMENT

Este volum enceta una nova sèrie de publicacions de la Societat Castellonenca de Cultura que portarà per títol GENTES Y BIOGRAFIAS. No és que fins ara no n'haja publicat de biografies la nostra Societat. En té fetes, i de referències a personatges moltíssimes, quasi bé totes d'artistes, escriptors, de persones que d'alguna forma han assolit lluíssor en el firmament de les arts, les lletres o les ciències.

En esta sèrie s'englobaran biografies o referències de persones, qualsevulla, que d'alguna manera haja deixat rastre el pas de la seua vida. Així mateix grups de persones, val a dir, gent que gaudiren renom o almenys popularitat en el record i l'estima dels qui els conequeren. Aci no tots seran personatges; n'hi haurà personiues, tal vegada alguna personassa i sovint personotes. De tot n'hi ha en la vinya del Senyor.

La societat és un entremesclall de grups, en certa mida afins, que cadascun marca la seua empremta sobre el conjunt: són gent. Dels grups, de la gent, descollen figures, estrelles de primera magnitud, que han estat l'admiració de coetanis i successors. Una societat humana implica una cultura. Què és una cultura? ¿La cultura és un tot o cal parlar-ne de diverses cultures o expressions múltiples en què es manifesta una cultura? Açò ha fet correr molta tinta a tots aquells que s'han capficat en voler esbrinar esta pregunta.

En esta sèrie, per ço mateix, no es posa límits als grups socials o figures aïllades que es vulguen donar a conèixer. En principi no s'exclou ningú: artistes, escrip-

tors, erudits, polítics, pioners de la indústria i el comerç i molts d'altres, tots hi tindran cabuda.

I comencem —i n'hi haurà que els pareixerà un xic estrany— justament per aquella gent que en el circ, en el gran circ de la vida, altre paper no han fet que el de clown. Trist paper fer el pallaso; fer riure o despertar compassió. Fer riure per aquelles bufonades rialleres, producte d'un ver enginy; despertar compassió davant la impotència i el ridícul en pretendre executar, en inapta imitació, malabarismes, difícils equilibris, els milers de manyosos exercicis que aboven el públic. Els clowns no poden, amb els trapezis, fer volantins, dibuixar rúbriques de notaris i bisbes; no tenen el poder per domar feres; no fan exhibicions d'inverosímils equilibris, ni tampoc es trauen dels faldons d'un frac un vol de coloms. Tot quant executen res més són que esquifideses. Tot és aparença i beneiteria; però, amb la seua presència ridícula, motiu de mofa, amb la tristor i les misèries que són companyes inseparables de l'home, quina lliçò més pregonada no ens dona el clown de la vida humana!.

En esta classe de gent es troben:

Els desheretats per Natura, mancos de facultats mentals i corporals; els oblidats per Fortuna. Tots ells trontollen pel món sense pàtria ni soplug.

Altres tipus, adelerats, que han somiat rollos i els ha fet mamprendre empreses per a les quals no tenien aptituds. Fracassats, han finit sent escarni de tothom.

Hi són aquells que l'oratge els ha ventolejat la fortuna, han davallat cap a la pobresa, però, no per això han perdut la sumptuositat d'una falsa manera de viure.

Aristòcrates vinguts a "menos" que, no obstant això, amb una capa vistosa volen tapar els pedaços que refan la vestimenta.

També aquells amb els quals la deessa de la fortuna ha anat sempre al costat seu i dels diners han sabut fer un permanent carnaval divertit i bufonenc.

I, en general, tots, tots aquells que en el gran circ de la vida no han fet altre paper que el de pallasso, l'insignificant, el menys estimat de l'espectacle, però el que representa i posa al descobert la gran tragicomèdia que és el món i la vida. ¡Sí, clown, que en les teues rialles mesclades de plors, ets el ser més humà de l'espectacle! .

Damunt d'estos tipus la gent, a més de riure's i mofar-se, els ha posat solfa, nolta solfa. La gent no fretura de malícia, i de camins sobre estos desgraciats descarrega tot el potencial de sadisme de que l'home n'és portador. Als esguerrats un nietzscheà els haguera estimbat de la roca Tarpeia només néixer o una mica més crescudets. Però nosaltres som cristians i no pagans, ni tampoc neonitzscheans "nazis". A pesar de mofes i rialles se'ls té compassió, puix que Déu està dins el cor de l'home i en sent de pena! .

* * *

Els treballs de dos autors s'han ajuntat per compondre este llibre. Ambdós hauran conegut directament les persones de què en parlen o n'hauran tingut fidels referències. Alguns tipus són observats, per consegüent, des de dos punts de vista. Això enriqueix la perspectiva.

Tomàs Escuder Palau és ben conegut en l'àmbit de les lletres valencianes. Encara és prop de l'eixida de la carrera i llarg es el camí a recórrer fins a la meta, que Déu vullga estiga llunyana, per bé d'ell i per bé del conreu de les nostres lletres.

L'altre autor, Francesc Marín Melià ha estat una sor-

presa. Traspassat a millor vida l'any 1979, sa filla Glòria Marín Latorre ens ha fet conèixer un ramell de composicions versificades que foren guardades en l'estoig de l'amor filial, i no s'han perdut en la foscor de la nit del temps. Versos graciosos, escaiènts del tot al contingut d'este volum dedicat a persones que les seues vides arribaren per una o altra manera a ser populars en Castelló.

Tots dos treballs escrits en valencià, molt avinent puix que no altra parla usarien els individus que es descriuen, han anat a la impremta tal com arribaren a les nostres mans. El d'En Marín més dialectal; el d'En Tomàs Escuder més acurat.

Casimir Melià

FRANCESC MARÍN MELIÀ

CASTELLÓ — 1892 - 1979 †

PROPÒSIT

M'he proposat i no sé
si podré portar-ho a efecte
—perquè el meu cervell no té
el suficient intel·lecte—
escriure una col·lecció
de semblances, ben nodrida,
de gent que he conegut jo
en el transcurs de ma vida.

Tot és gent molt coneguda
per als de la meua edat,
que ja està quasi vençuda
pels anys a què haig aplegat.

Lo mateix diré els defectes,
d'alguns d'ells, que les virtuts;
si han segut persones rectes
o han abusat dels caiguts

F. MARIN MELIA - Castelló, 1969.

BALTASAR , "EL ASQUERÓS"

Baltasar "El Asquerós"
o l'inventor de les taques
com li deien els xiquets
del raval per a burlar-se,
era el més brut del planeta
per les fatals circumstàncies
d'anar sempre ple de fem
des del cap a les sabates.

No se sap de qui era fill;
d'on va vindre, ni on va naixer;
si son pare era fuster
o si modista sa mare,
si tenien molts diners
o eren pobres com les rates.

No obstant haver consultat
els cronistes més notables
i escorcollat en arxius
alguns protocols de actes,
no s'han pogut encontrar
notícies del seu llinatge
que per lo vist s'han perdut
i ja no queda ni rastre.

Alguns han dit que si era
el propi "Judio Errante"

que al passar per Castelló
va dir: "m'assente i descanse",
i en una cova del riu
se va fer el hostalatge.

Com no havia menjat res
feia tres dies o quatre,
al tropessar en un forn
se va comprar dos fogasses
de pa blanquet, que "La Sosa"
li va cobrar més que als altres
per creure que era un turiste
de Varsòvia o de Les Palmes.

Al provar la "beniteta"
—que en lloc de pa li donaren—
va dir: "D'ací no me'n vaig
perquè hi ha bon pa i recapte,
i com soc vegetarià
m'ho tinc que passar en "grande".

* * *

Quan anava pel carrer
en el cap catxo entre cames,
mirava a tots de reull
com si volguera tragar-se'ls
i al pobret que estant fumant
o que per tindre el cos agre
tirava una escopinyada
com solen fer uns i altres,
l'amenaçava de mort
amb atrevides paraules

dient-li, tot indignat,
que no era fill de sa mare.

Tenía un odi tremendo
a eixos de les funeràries
que amortallen i se cuiden
de traslladar els cadàvers
i en particular als metges
dels hospitals, perquè tracten
de curar les malalties
tallant braços i obrint panxes,
quan tot es pot remeiar
amb medicines i plantes.

Al pobre Doctor Clarà
—que tallava més que un sastre
quan veía que la gangrena
podia desenrotllar-se—,
li deia, per totes parts
que era un "carnisser salvatge"
i que havia fet mes coixos
i mancos, que "Bonaparte".

Circulava la versió
de que estudiava en les plantes
i havia curat la lepra
a un llaurador de Cabanes,
que agraït li va donar
mil pessetes per a un "traje"
i per ser vegetarià
verdures de totes classes.

La fama de curandero
la tenia, i eren varies

les persones que acodien
a ell "pa" poder salvar-se,
però enterat el col·legi
de metges, li fa l'encarrec
de que o tanque la "consulta"
o a la presó, per xantatge.

Quan estrenava la roba
tant interior com de sastre
ja no se la canviava
ni pa dormir, com els altres,
"d'hasta" que tota desfeta
per l'ús considerable,
la pols i les taques d'oli,
se li caïa en rodanxes.

Des d'aquell crític moment
era encaçat pels guàrdies
municipals, per denúncia
de la muller de l'Alcalde
i "La Junta Protectora
de las Costumbres Morales",
ja que anava mig nuet
pels carrers i per les places,
ensenyant la major part
de l'esquena, braços i ...anques.

* * *

Mai s'ha gitat en lo llit
per temor a despullar-se
i que una mort repentina
el pillara amb tot a l'aire.
I se passava les nits

fent companya a les rates
recolzat en un baul
ple de trastos i antigualles,
que havia heretat d'un pobre
vagabund, mort d'un col.lapse
al voler reanimar-lo
donant-li fregues de cames.

Recorde que essent major
l'any mil noucents vint-i-quatre
anant pel carrer Colon,
amb uns parents d'Albocàsser,
me vaig posar a tossir
per no poder aguantar-me
en el moment que ell passava
pel meu costat fet un cafre,
i d'improvís, sense dir-me:
"Cuides, amic, que està grave"
me va pegar — ¡Deu nos lliure!
un revés tan formidable
que no vaig perdre el sentit
per un vertader miracle.

Des de llavors, quan el veia
fugia com el diable,
trencant pels carrerons,
dient — ¡Cametes me valguen!.

Segons ell, parlant de l'aigua
en ocasió memorable
d'una gran inundació
va dir les següents paraules;
"L'aigua és la causa de tots

els mals que a la gent amarguen,
puix al correr rius
arrastren fems i cadàvers
de persones i animals
en un estat deporable
i se transforma en "veneno"
que causa molèsties graves".

Sols bevia la de pluja
i posant la boca al caure,
puix si tocava la terra
es contaminava en l'acte.

Tenía asco de tot
"menos" de les seus taques
que per no gastar sabó
anaven multiplicant-se.

Els fideus; les creadilles;
els fesols, el peix, el magre...
iTot era una porqueria
que li feia el ventre agre!.

Menjava el mateix que els monos:
anous, cacaus, avellanes,
sols lo que tenia corfa
i no havia tocat l'aire,
puix lo demés, segons ell,
causava enfermetats graves.

Era un cas extraordinari
el del nostre personatge,
puix el que és molt asquerós

sol anar sempre impecable
i en totes les seues coses
la netedar porte en auge.
Baltasar era al revés:
sempre anava ple de taques
i rotava com un porc
apart dels ... íescapes d'aire! .

* * *

EL POLLET

iQuantes voltes m'he passat
anant detràs del "Pollet"
per a vore els exercicis
que feia enmig dels carrers! .

Si dic que he "salat l'escola"
algunes voltes per ell,
sols diré la veritat,
puix jo de mentires, res.

Era un home extraordinari;
un còmic de gran talent
que haguera guanyat fent "cine"
una porció de diners,
però no era controlable
ni es podia fiar d'ell
perquè estava dominat
pel vici de l'aiguardent.

Era un borratxo; en els ulls
portava el càstig imprés,
amb les abundantes lleganyes
i tracoma en els parpells...

A l'hora que en els casinos
solia haver molta gent
apareixia engronsant-se

el nostre estimat "Pollet"
en un vestit blanquinós
i en la solapa un clavell,
sense oblidar el "sombrero"
de palla i el bastonet
a l'estil d'aquell "Charlot"
que feia riure a la gent.

Quan ja tenia prou públic
congregat en el carrer
començava la paròdia
de manar un regiment,
i a crits, i a tocs de corneta,
que ell imitava prou bé,
ordenava la instrucció
lo mateix que un brigadier.

Com estava alcoholitzat
i tenia poca veu
es desganyitava molt
al manar els soldats seus,
i com si anara a cavall,
fent de sabre el bastonet,
passava "revista" a tots
com si fóra un Coronel.

Després de tocar "silencio"
i fer callar als xiquets
que l'estaven incordiant,
discursejava un poquet
sobre "el traïdor a la patria"
i el càstig que se mereix.

* * *

La partida de pilota
ere un altre dels jocs seus
que més alicient tenia
per lo mogut i perfect .

Feia esbargir la pista;
arregljava els papers
i en un troç de reparat
distribuïa el terreny.

Anunciava la partida,
a llargues, regularment,
"mano a mano"; saque lliure
i rebot a dos parets.

Després d'este prolegomen
i detalls corresponents,
admitia tota classe
d'apostes, a favor d'ell.

Hi havia que vore'l correr
de part a part del "trinquet",
demanant lloc i burlant-se
del contrari, amb tot lo lleu
dient-li: —Si tens cordons,
torna'm eixa, Pedreguer—,
i li aventava un carxot
"pa" derrocar un castell.

De l'esforç queia en terra
de morros, contra el rastell,
renegant de la sort seua
i la mare que'l va fer.

A vegades, "El Tenorio"
que havia vist de xiquet
als aficionats del poble
en les festes del carrer,
li solien demanar
que el fera, per riure's ells,
oferint-li alguna "copa"
en pago del treball seu.

Formalitzat el contracte
i sellat, donant-se un bes,
anava a "La Datilera"
que estava en el cantonet
del "Suizo" venent xufes,
lledons i cacaus calents,
i agenollant-se als seus peus
com un actor vertader,
l'esceneta del sofà
li endosava, per complet,
dient-li: ¡Anquel de amor!
i lo demás del paper,
entre les rises de tots
els nombrosos assistents.

"La Datilera" indignada
per tanta "desfachatez"
cridava als guàrdies de turno
"Sardineta" i "Poliment"
"pa" que tancaren al memo
i desvergonyit "Pollet"
per haver-se propassat
amb ademans indecents.

* * *

Com era polifacètic
i tot ho sabia fer
—menys treballar d'un ofici,
que li haguera anat molt bé—,
estava prou instruit
en la qüestió del "ballet"
per haver-li'l ensenyat
un coriste lel "Liceu"
quan serviren de soldats
en el Regiment del Rei.

El ball agarrat es fàcil,
senzill a més no poder,
puix si no el saps, la parella
te porta i quedes molt bé.

L'artístic ja es altra cosa,
se necessita talent
per a resoldre el problema
de tots els seus moviments
per mig de les contorsions
que són pròpies del "Ballet".

Lo que el "Pollet" dominava
era el clàssic "Minué"
com se ballava en "L'Antic"
i demés establiments
els dies de Carnestoltes;
en els de Nadal i Reis.

Jo l'he vist en ocasions
enmig d'un rogle de gent
fer la paròdia d'un ball
d'eixos de tants moviments:

Acaminar de puntetes;
marcar el pas, com deu de ser;
saludar amb elegància
i fer els acataments
d'una manera correcta
sense equivocar-se en res,
i al remat besar la mà
a la parella, amb bell gest,
però com el pobre era
tan desendregat i lleig
l'espectacle resultava
excessivament grotesc.

A l'acabar la funció
es descobria el "Pollet",
i després de saludar
amb reverència i content,
demanava una llimosna
p'anar tirant i bebent
que era la seua il·lusió
i el modo de viure d'ell.

* * *

"EL PANAT"

Polimentador d'ofici
en un taller important
de mobles on se'l tenia
com un expert oficial.
Complidor, intel·ligent;
entusiasta del treball,
per lo que sempre empenia
els de més dificultats.
Apart de tantes virtuts
que'l feien preponderant
influit per les "Revistes
de bous", que eren el seu flac,
va dir: — ¡Jo vull ser torero! ;
s'acabà el polimentar,
puix suant la gota grossa
no puc viure a lo "Rajà"—

Ja no tenia altra idea;
altre gust o mal de cap
que enfrontar-se amb una vaca
o millor a un "bou real".

Poc a poc deixà l'ofici
amb disgust dels seus companys
i de l'amo del taller,
que li tenia averany.

Als quinze dies ja estava
més net que un peix dins la mar,
puix del poquet que tenia
depositat en el banc
es va comprar, en València,
un capot de segon mà;
tres parells de banderilles
i un estoc de veritat.

La muleta la va fer
d'una cortina d'estam
que damunt l'escurador
tapava l'escorre-plats
i com "pa" el vestit de llums
no li quedava ni un "clau",
pensava en alquilar-lo
si se presentava el cas.

En tots eixos instruments,
que ell tenia ben cuidats,
ja se creïa el "plus ultra"
de la festa nacional,
i p'acabar d'arreglar-ho
i no faltar-li detall
es va deixar "panitorios"
i duia capell planxat.

Per a entrenar-se, la dona
li feia de "bou real",
amb dos ganivets de cuina
completament rovellats,
i un dia, al marcar un passe
a l'estil del "Estudiant"

li va pegar un rascó
de pronòstic reservat...

Per a matar s'entrenava,
fent de bou el matalap,
que de tantes estocades
va quedar ple de forats.

* * *

Emboirat per els amics,
que en tot se solen posar,
li digueren que la glòria
estava en les seues mans,
i que podia ser algo
en el art de torejar,
perquè endemés d'entusiasme
li sobreven facultats.

Parlaren en l'empresari
i varen organitzar
un "festival", amb dos vaques
que tenia en el corral,
i sabien mes llatí
que qualsevol capellà.

* * *

En aquella correguda
va quedar "fenomenal"
perquè no obstant la bravura
de les vaques de "German"
les va bregar de manera
que no se pot millorar,

torejant-les i matant-les
com un ver professional...

En vista de tan gran èxit
conseguit per "El Panat"
l'empresa, buscant negoci,
el va voler contractar,
i a base d'ell i algun altre
d'Almassora o de la Vall
va fer moltes becerrades
amb recaudacions prou grans.

"El Panat" era valent;
temerari, en algun cas,
puix feia "manoletines"
dins dels cuernos del "morlac"
i passava la muleta
al bou, tan aproximat,
que moltes voltes la faixa
li solia desgarrar.

En la sort de banderilles
és on estava acertat,
puix tenia un repertori
digne de catalogar:

Les clavava a mitja volta;
corrent al bou per davant;
al quiebro, a "la panfigueta";
des de l'estribo assentat
i sobretot "La Serpeta",
que era de lo mes xocant.
Per a intentar col·locar-les

de modo espectacular,
atravessava la plaça,
"jaleant-se", de part a part,
pegant bots; traent la panxa
i fent senyals amb la mà
per a que el bou embestira,
com se fa al banderillar
i com a voltes l'encontra
no es podia efectuar
li les clavava en les anques
del desgraciat animal...

Al matar, les primers voltes
solia eixir enganxat,
però després va dependre
i no ho feia del tot mal.

La qüestió del descabello
com se poden figurar
era el més crític moment
per a el célebre "Panat"
puix com no sabia "el puesto"
on té la mort l'animal,
tot era pegar punxades
sense poder-li acertar.

El públic prenent-ho a broma
i més divertit que mai,
les contava; i Una, dos, tres,
quinze, vint, quaranta i tants! ...
fins rebre el tercer avís
i anar el bou al corral.

Al remat, prenent-ho a guasa
i volent-se congraciar
li feia pegar la volta
a la plaça salutant,
i de mans de qui li havia
brindat, rebia el regal
d'un rastre de botifarres,
un conill o bé un forc d'alls.

* * *

Va torejar a València,
a Vinaròs, Alacant,
a Múrcia i a Saragossa,
a Terol i moltes parts.

Lo que feia "El Cordobés"
de raro, atrevit i estrany
sense donar-li importància,
ho feia nostre "Panat"
d'una manera espontànea:
"La granota", "el sapo", "el cranc";
el passe anant de recules;
el deixar-se trompicar
per a fer riure a la gent
i que exclamara en un ¡Ai! ...

Al vore que era un negoci
esta classe de treball
ixqueren competidors
en València i totes parts,
i entre "Charlots"; "Llapissera"
"El Bombero"; "Don Tomás"

i la "Banda del Empastre",
que van eixir en acabant,
li guanyaren la partida
en gràcia, soltura i art...

Alguns abusaren d'ell
al no cumplir lo pactat,
donant-li quatre pessetes
després d'un "lleno" hasta dalt,
dient-li que si el ganao;
els impostos; el personal;
la Hisenda i l'alquiler
de la plaça eren molt grans
i havien perdut diners
per ser barata l'entrà.
En fí, que en un soparet,
dos cerveses i un conyac
havien guanyat mil duros
en la suor del "Panat".

Després d'estes trapisonades,
esforços i mal cuidat
—puix l'abandonaren tots
al no poder-lo explotar—,
anà perdent la salut
de modo tan anormal
que sols li quedaven ossos
i pells, en compte de carn.

En l'ofici no podia...
iEs mol difícil tornar
quan s'ha perdut la costum
i l'hàbit de treballar!

Preguntant per ell un dia
a un parent molt allegat,
me va dir: —El meu nebot
va tindre un funest remat.

Degut a les emocions,
als disgusts i desenganys
es posà malalt del pit,
d'extremada gravetat
i al cap de moltes fatigues,
hemorràgies i desmais
morgué d'una inflamació
de pulmó, en l'Hospital.

* * *

EL CABANENC

No sé si era de Cabanes
o naixcut a Castelló
però per "El Cabanenc"
l'hem conegut sempre tots.

Tenía bona estatura
cabell negre, cresp del tot,
i en qüestió de xifladures
era aficionat als bous.

Haguera pogut ser algo,
dintre d'esta professió,
però son pare, un bon home
molt recte i treballador,
li ho va prohibir de ferm,
per resultar perillós.

Quan jo el vaig conèixer era
algo més vell que la tos,
puix passava dels noranta
i estava esgotat del tot.

No obstant encara em va fer
una curta relació
de les seues aptituds
en la matèria de bous.

Mes com ja no s'aclaría
i dubtava, el seu nebot
que li aventava les mosques
amb un troç de mocador,
em va contar certes coses
que les ignorava jo,
i que han segut suficients
per a escriure estos renglons.

Abans en molts dels carrers
i pobles, sense excepció,
se corrien bous i vaques
en que es divertien tots
i "El Cabanenc" que sabia
lliurar-se dels revolcons
era sempre aplaudit
per tots els espectadors.
No tenie agarrades...
torejava en condicions
i com no eixia borratxo
quedava millor que tots.

Era valent, als bous aspres
no els ha tengut mai temor
i els torejava amb un drap
per "careixer" de capot
fent coses ben versemblants
que causaren sensació.

Una vesprada de festes
en el raval del Codony
varen soltar un berrendo,
que va comprar el Sector,

i "El Cabanenc" assoletes
 sense ajuda de peons,
 el torejá de manera
 que va convèncer a tots,
 fins l'extrem, que un gran torero,
 matador de professió
 que estava en el carafal
 de pas en la població
 va dir, en veu alta: — ¡Bien!
 "Este chico es un primor
 y le extenderé un contrato,
 en muy buena condición
 para torear en Cuba
 diez tardes conmigo" — ¡Nó!
 li va contestar son pare,
 fent-se roig d'indignació:
 —Primer li pegue dos tirs
 que el deixi anar pel mon
 exposat a què un marrajo
 li faça la dissecció.

La negativa del pare
 i aquelles malediccions
 li varen tallar les ales
 de les seues il·lusions.

Amagat, encara anava
 pels pobles de l'encontorn
 com a director de brega
 amb dret de matar el bou,
 i quan passava la gorra,
 al remat de la funció,
 arreplegava unes perres
 p'anar fumant, del pitjor.

Quan va perdre facultats
i els anys li pesaven molt
es va dedicar, de ple,
a vendre figues, bunyols,
llargues en oli, tramussos,
i altres coses de poc cost.

El fí de Manuel Garcés
va ser trist, com el de molts,
visqué de la caritat
del poble de Castelló
i feu cap al "Comedor
de los pobres"; que un gran home
Izquierdo, Don Teodor,
va crear en benefici
dels pobres de Castelló.

Els coneguts li donaven
a fumar, en ocasions
de vore'l en el passeig
en un banc, prenent el sol.

Morgué ben prop dels cent anys
sense perdre l'afició,
arrepentit de no haver
anat a Cuba, a fer bous
com En Cayetano Sanz
li ho va proposar, un jorn.

* * *

"LA BADORA"

I

Roseta o "La Badora"
com li deien tot arreu
era un cas extraordinari
de dona molt poc corrent,
puix degut al seu caràcter
barallós i poc cervell
era la risa de totes
les persones del carrer:
lletja; baixeta; mig calva;
les orelles de llebrer
i en el nas una escaporra
com la de "Pinocho", o més.

Tenía les cames curtes;
els braços curts igualment,
i p'acabar de arreglar-ho,
la intel.ligència, també.

Jo no sé si s'afeitava,
però peluda era més
que el raspall de les sabates
i el de limpiar-se les dents.

Que era molt treballadora
no se pot demanar més

puix apart d'estar en amo
en casa de "Don Manuel"
anava fent per les cases,
bugades, i en "l'interreng"
se llogava a collir faves,
taronja, raim moscatell,
codonys, olives, tomates,
tot lo que era menester,
puix no tenia altre mig
de vida, que el treball seu,
i volia arreplegar
pa l'ensendemà un poquet
per no entrar en el "Asilo"
com algú dels seus parents.

Quan va complir els cinquanta
havia reunit poc més
de tres mil duros, que "entonces"
era un bon compte corrent,
i els "amos" de "La Badora"
pensaren, el dos a un temps,
que com ja se feia vella
i anava desmereixent,
si la pogueren casar
quedarien satisfets
tirant-se-la de damunt
amb dissimulo i content.

"Don Manuel", que no era tonto
—ningun advocat ho és—
va pensar en un subjecte
que li feia bon paper
repartint convocatòries,

escriures, expedients,
i actuant algunes voltes
de "testig" en testaments,
quan no tenia sabates
ni cap remendo que fer,
per una bona propina
que li concedia al mes.

El bon home se va dir
que unint als dos assistents
en matrimoni, podrien
ser feliços de lo més,
i un dia el va entreviuar
proposant-li el casament,
assegurant que "Badora"
tenia un sac de diners,
i que en eixes circumstàncies
devia acceptar, Miguel.

Després d'un prudent silenci
i de gratar-se els cabells;
tornar-se roig com la grana,
i tremolar, de sorprés,
va posar alguns reparos
de que si era un esperpent;
que la gent se burlaria
al vore'ls junts pel carrer
i que no se parlaria
d'altra cosa, en molt de temps.

"Don Manuel", que ja esperava
la resposta, li digué
que si bé no era perfecta

per a obtindre algun trofeu
en un concurs de bellesa,
com la "Pepita Samper",
a fosques i baix la manta
les dos eren lo mateix,
i que se deixara estar
de posar inconvenients
perquè la ocasió era bona,
i els tres mil duros també.

Acorralat d'esta forma
no va tindre més remei
que acceptar les condicions
i donar l'asentiment,
pensant que com era vella
i viuria poc de temps
a l'enviudar quedaria
lliure, i en alguns diners.

L'advocat se donà pressa
de tramitar els papers
i se celebrà la "boda"
de "La Badora" i Miguel
igual que si foren viudos,
per la nit, sense refresc,
i fugint de les persones
pels carrerons més estrets.

En un mas de Benadresa,
que tenia "Don Manuel",
passaren la nit de novios
i els quatre dies següents,
sens que ningú se donara

compte de la estància d'ells,
ja que com era l'hivern
els veïns eren poquets.

Cansats d'estar en el camp
i assoles en el maset,
alquilaren una casa
en el carrer Calderers
i en pocs mobles: una taula;
dos cadires i un somier
estovat de "pallarofa",
s'arreglaren bastant bé.

Com tenia ferramenta
i els útils de sabater
solia fer molts remendos;
sandàlies, i algun parell
per als frares del Desert
i les monjes d'un Convent.

Ella, la única mania
era arruixar el carrer
per a que no se posaren
a jugar allí els xiquets,
que advertits de la intenció
i el motiu de tindre'l net,
li trapitxaven el fang,
embrutant-li les parets.

En vista que no podia
llevar-se'ls del davant seu
agarrava la granera,
sense encomanar-se a Déu

i acaçava a tots el crios
fins aplegar al Trinquet,
i quan tropessava en algo,
per intentar correr més,
la "juerga" ja no podia
ser major, en el carrer.

Els xiquets, per fastidiar-la
i que no es posara en ells,
li cantaven esta cobla
que el "Datilero" els va fer:
i La Badora te bigot
i l'afaitarem en sec
si torna a traure el poal
per a arruixar el carrer!

II

Per lo regular, la dona
que no te cap alicient
d'hermosura, quan se casa
no pot viure en assossec,
puix, sempre està en la mania
de que al no valdre un "xavet",
el marit, tan prompte puga
la enganyarà, i farà bé.

Miguel era un bonatxó
incapaç de ser-li infiel,
i s'haguera posar frare
de no mediar "Don Manuel";
ni els tres mil duros que ella
va portar al casament.

En el cas de "La Badora"
els zels eren manifests
puix anaven les "criades"
a reparar el calcer,
i per a fer-lo rabiar
i passar un malt moment,
li deien que era graciós,
que tenia un tipo esbelt
i que si es quedava viudo
les tendria a "tuti ple"...
D'allò que les va tractar
no es pot dir en este plec,
per ser paraules que incorren
en pecat mortal, quan menys.

En algunes ocasions
per a riure's més i més
li solien regalar
uns peucs, per a el xiquet,
i com no el podia tindre,
per la edat, regularment,
el escàndalo prenía
caràcters de "canyaret"
que augmentava en gran manera
quan li dien que Miguel
no aprofita.. S'enfadaba
i s'arrancava els cabells.
fent demostració, que sí;
que era un home dret i fet,
i que la culpa era d'ella
si no tenien xiquets.

III

A les festes de Sant Roc
que feien en el carrer
els tres dies de Nadal,
i a lo millor alguns més,
uns bromistes i unes dones
burlones a quina més,
li varen fer el convoi
de que ixquera "de paner"
per a donar-li a la festa
més importància i relleu,
i ella, que además de tonta
era un poquet innocent
va caure en la estratagema
com una rata en un cep.

Se va deixar pentinar;
posar pintes i floquets;
embadurnar-se la cara
de color, al cent per cent,
i en un mantó de Manila
de "Pura la de Coret"
una falda de volants
i en el pit alguns clavells
pareixia, segons diuen
"La Marquesa del Potet",

En aquell any "la tornà"
va ser l'aconteiximent
del segle, puix per a vore-la
acudiren en tropell
dels ravals i de la vila;
de les marxals i el masets.

Com ella ho va pendre en sèrio
i en broma tots els demés,
la festa durà tres dies
amb balls, sopars i coets.

I V

Un dia que "La Badora"
no s'encontrava prou bé
i estava en sa casa assoles,
com moltes vegades més,
al cridar a una veïna
per a dir-li el seu mareig,
esta, que era una bromista
i no arrearava en res,
d'acord amb "la panadera"
i amb la dona del barber
buscaren a una comare
amb tots els seus instruments,
dient-li que "La Badora"
anava a tindre un xiquet,
i la posaren en casa,
desapareixent després
en l'excusa de que el forn
estava plenat de gent
amb llaunes de carabassa,
moniatos i "poms de ter"...

La Comare, com fan totes
en eixos crítics moments
s'arromangà com si anara
a fer "mondongo" o rotllets,
i examinant-li la panxa,

tocant per damunt la pell,
va vore que la tenia
llisa, com si Sant Josep
li haguera passat "la plana"
al treballar de fuster.

Avorrida de palpar-la
i de no encontrar-li res
li va dir: —¿Que li fa mal? —
i ella contestà: Els budells,
iM'han fet mal els albercocs
que me va portar Miguel!
—Prenga sal de la figuera
i no torne a menjar-ne més
que als seus anys els albercocs
no li poden sentar bé—

La Comare vá comprendre
que era broma de "Isabel"
que tots els anys li gastava
el dia dels Innocents,
i arreplegant la caixeta
amb tots els seus instruments
se va plantar en la porta
i va dir als del carrer
que ja estaven esperant-la
morts de risa, més de cent;
—M'han enganyat com a un xino
però la gràcia del fet
mereix que vos felicite
i os demostre agraiment.

V

Un jorn de la Madalena
en que el seu marit Miguel
estava apanyant sandàlies
als "Carmelos" del Desert
va voler aprofitar-se'n
d'esta ocasió poc corrent
per a nar de Romeria
en dos parentes, de Xert.

Com era tan coneguda
inclús per als forasters
tots li tiraven xinetes
sobre aquell bigot tan lleig,
que era, sense exagerar
per a fer riure la gent
paregut al que a "Charlot"
li va deixar el barber.

A la porta de l'església,
esperant l'Ajuntament
que se incorporara al Clero
per a començar l'aplec,
ja va tindre una pelea
en un "grapat" de xiquets
per la qüestió del bigot
i la carència de dents,
per dir-li que Angel Laguía
podia afeitar-la en sec,
i el dentiste Nicolau
posar-li un quixal d'algep.

"Menos mal" que les campanes
forent llançades al vent
i aparegueren pels porxes
autoritats i macers
que reunint-se en el Clero
i el poble, en gran contingent
iniciaren la moguda
entonant "L'o vere Déus".

En marxa la comitiva
entre un barullo de gent
caminava "La Badora"
contenta a més no poder,
fent carasses, als que en broma
li deien correctament
que per estar lluny l'Ermita
s'afadigaría prest.
En aplegar a Sant Roc
es va embolicar el temps
i una pluja menudeta
va caure sobre els romers
que sense fer alt i baix
d'aquell traïdor nuvolet
continuaren el camí
com si no passara res.

Les dones, era costum
que s'ha perdut per complet,
de posar-se el faldó al cap
per no banyar-se els cabells,
i aixina ho feren algunes
sense encomanar-se a Déu
per no voler esperar-se
a que s'aclarira el temps.

“La Badora” a l’imitar-les
ho va fer tan malament
que en lloc d’agarrar la falda
per a aminorar el reg
es va pujar la camisa,
desgarrà a més no poder
i bruta com si l’hagueren
treta d’un cabaç de fem.

Com no duia pantalons
per resguardar-se del fred,
al vore aquell... “panorama”
se va escarotar la gent,
i entre rises i xacotes
dels regocijants “romers”
li van fer baixar la falda
per a que anara decent.

* * *

Aquell dia “La Badora”
no va tindre més remei
que arraconar-se en l’Ermita
hasta l’hora del regrés,
puix la gent de bon humor
que sempre abunda en l’aplec,
ja havia posat en solfa
el consabut incident.

Per a evitar que la veren
i armaren un canyaret
la expediren en un carro
d’uns llauradors de Fadrell,

i com li agradava el "trago"
precisament d'aiguardent,
en unes quantes copetes
la van posar com un cep.

No obstant la mateixa nit
en el carrer Calderers
la "juerga" del veïnat
no va decaure un moment,
puix p'acabar d'arreglar-ho
i riure's en tot lo lleu
li donaren serenata
en uns graciosos cuplets:

"La Junta Central de Festes
regalar-te ha proposat
...una navatja barbera
i uns pantalons afelpats".

"La Badora es una mestra
del major coneiximent
puix ha enseyat als romeros
el "mapa mundi" complet".

"Quan vages de Romeria
llavat el ...coll i les cames,
per si te deixa en porreta
una ventolera d'aire".

* * *

ROSENDO "EL MENTIROS"

Mentirós com ningún altre
d'una inventiva extremà,
era Rosendo un subjecte
com no s'ha vist altre igual.

Un dia en la barberia
que m'estaven afeitant
vaig ser testimoni, iho jure!
de lo que els vaig a contar.

Havia en l'altre silló
dos passos al meu costat,
un senyor al que tallaven
els cabells, que duia llargs.

Era, per l'"uniforme"
que portava, un comandant
del Regiment que guarnia
en la nostra capital.

Entre els que formaven cua
esperant "turno" assentats,
estava nostre Rosendo
molt serio i preocupat.

De sobte agarrà un periòdic
i amb veu alta se posà

a llegir esta notícia
que considerà important:

"Por acuerdo del Consejo
y de orden ministerial,
el Comandante Don Justo
de la Camorra y Vilar
se hará cargo del Gobierno
Civil de San Sebastián,
cesando en el desempeño
de su destino actual".

Rosendo deixà el periòdic
en la taula ben plegat
i fingint no tindre "mistos"
va anar per ells a l'estanc.

El que estava en el silló
acabant-se d'afeitar
del sortit, per poc li tallen
la prominència del nas
però va poder contindre's
i tan prompte va acabar
tirà mà del Bolletí
amb emoció i sobresalt.

Com tot era girar fulles
i no encontrava el trasllat
es posà fet un lleó
i d'un humor que ...ja ja.

El barber que coneixia
de Rosendo les maldats,

li va dir que era un "trolero"
i no deuria fer cas,
ja que bromes com aquella
les solia prodigar.

Don Justo, ple de coratge
va dir que: —Lo he de matar!
i... —De mi nadie se burla,
ni menos ese animal.

Va eixir de la barberia
bufant, com un condemnat
i pegant entropessons
com un cego dels "iguals".

Després de donar mil voltes
pels carrers més principals
el va vore en "El Suisso"
prenent-se un got de gelat
i de la primera espenta
el va deixar xorrant sang.

iPobre Rosendo; un Sant Llatzer
no donava més pietat!
Don Justo buscà l'ajuda
d'un guàrdia municipal
i el va dur al "cuartelillo"
on va quedar arrestat
"Por haber dado lectura
en el Diario Oficial
a un edicto inexistente
de invención particular".

¡Rosendo, quantes mentires
en esta vida has contat;
quants lios per no amoldar-te
a ser un home formal!

Per culpa teua, en molts casos
les persones s'han pegat
i han deixat de saludar-se
els que eren novios formals.

* * *

¡No t'arrende la ganancia
si la mentira es pecat,
puix n'has dit en esta vida
més que puces té un gos flac.

* * *

C O C O L I S

"Cocolis no té boletes",
deien per fer-lo rabiar
els vehïns del seu carrer
i els xiquets de totes parts.

Quan jo coneguï a Cocolis
tenia prop de vint anys,
era un home dret i fet,
desgarbat i amb els ulls blaus.

Vestia la blusa negra
pròpia del llaurador nat;
samarreta de cotó
i pantalons de riuà
per on sortien les betes
dels calçotets afelpats,
d'aquella baieta groga
que teixien al Forcall.

Calçava espadenyes blanques,
bé de cànem o d'espart,
i se cobria "la testa",
que li anava calvejant
amb una gorra de "Rata"
de "La Gran Via" heretà
d'un parent que fou Sereno
del carrer Sant Nicolau.

Com el tenien per totxo
no feia ningun treball,
i la pobra de sa mare
l'havia de governar
vestir i cuidar-se'n d'ell
d'una manera constant,
perquè els vicis que tenia
eren de índole immoral.

Com d'esta pornografia
jo no me vull ocupar,
perquè me podrien dir
que soc un destarifat,
me limitaré a contar-los
alguna "barrabasà"
de les que solia fer
Cocolis, de quan en quan.

En un banquet de Ribalta
junt al "anden" principal
se passava moltes hores
del dia i la nit sentat,
esperant a que aplegaren
els clients habituals
que eren algunes criades
de dudosa honestitat,
i xiques dels magatzems
de taronja, "colindants"
que juntes eren pitxor
que una forta pedregà.

Posades totes d'acord
el solien rodejar

cantan-li: "No te boletes,
Cocoli es un desgraciat
que quan veu unes faldetes
li puja la sang al cap",
i com lo que no tenia
era els cinc sentits cabals,
discotia, fins l'extrem
de voler-ho demostrar
d'una manera tan clara
que no ho pugueren dubtar.

Al tratar de convèncer-les
de modo tan especial,
el canyaret que s'armava
no podia ser més gran,
i pel clamor; la bulla;
les burles mortificants
i els xistes escandalosos
allò era un dos de Maig.

Entre totes l'agarraven
i a estirons descompassats,
el deixaven en "porreta"
des de mig cos per avall
fent-li un cúmul d'heretgies
difícils de relatar...

Als crits d'aquella pandilla
de dones sense moral,
que abusaven, per a riure's
d'un home tan desgraciat,
solia acudir el guarda
amb la llibreta en la mà

multant al pobre Cocolis
"por faltas a la moral".

Un dia, encara recorde
com si fóra en este instant,
baixava de l'estació
per el "anden" principal
del passeig, un matrimoni
al parèixer novençants,
per la forma inconfondible
d'anar agarrats del braç;
la maleta del viatge
i el paquet de l'esmorzar.

Com ja "entonces" s'estilava
portar els llavis pintats
i ella no volia ser
de les que es queden detràs
se va comprar una barra
de carmí, del més pujat
i se va posar els "morros"
fets una calamitat.

En aplegar a l'altura
de Cocolis, com un llamp
se va aixecar del banquet,
on estava endormiscat,
i la posà — ipobra dona! —
lo que se diu, com un drap:
— ¡Xe, quina tia mes bruta! ...
¿Què ha berenat sobrassà?
¡Xiquillos, agarreu pedres
i li tirarem al blanc! —

Com la seguia a dos passos
sense parar d'insultar
i l'home desconeixia
que el xic estava "guillat",
s'arromangà la camisa
i sense dir:— i fora baix! —
li pegà tan gran palissa
que el deixà fet un Sant Llatz

* * *

Com diuen que per a mostra
sobra un botó, prou n'hi ha,
amb estos dos episodis
que els acabe de contar,
puix si els diguera a vostés
de lo que ha segut capaç,
el tratarieu de foll
i de mal intencionat.

* * *

"E L P A C A N O"

Sense estudiar Medicina
ni anar a cap Facultat
tenia més clientela
que Marañon i Cajal.

Feia pagar molt barato,
una pesseta al comptat,
i si era en espècies; pessols,
queradilles, cols i naps.

Tot ho curava en saliva;
res d'injeccions ni calmants;
saliva, clara o espessa,
segons l'estat del malalt.

Si es tractava de ferida,
no havia dificultats;
mes si ordenava tragar-se-la,
molts... no es deixaven curar.

* * *

BOU EL PELOTARI

Era fill de llauradors
mes no li tirava el camp
i se va fer pelotari,
perquè tenia bon braç.

Aixó d'arreglar partides
"mano a mano", en ell no mai;
tenien que ser, al "menos"
dos o tres homens, bragats.

La pilota de vaqueta,
que es dura de veritat,
brunyia quan la tirava
de rebot, al contrincant.

Adquirí fama, en València
tenia gran nomenà
i quasi tots apostaven
a favor d'ell, per guanyar.

* * *

"MENEQUILDO"

"Menequildo" o "Pam de vara"
d'ofici matalafer,
era molt destarifat
i més borratxo que un cep.

Tenía bona parròquia,
puix treballava molt bé
i deixava els matalaps
tous, a força de vareig.

Com molts, tenia costum,
que s'ha perdut per complet,
de menjar en la taverna
a la vista dels tonells,
i en algunes ocasions
ells mateixos, diligents,
s'omplien barrals i botes
de l'eixut o moscatell.

Era casat, i una nit
fresca, del mes de Gener
se'n va eixir de la taverna
més "bufat" que un instrument
d'aire, p'anar a dormir
junt a la seua muller,
que tenia per costum
gitar-se, d'avorriment.

Acaminava, movent-se
sense poder tindre's dret,
perquè la fortor del vi
s'havia apoderat d'ell,
i com estava la nit
fosca, sens lluna i estels
pegava més tropessons
que qualsevol invident.

En aplegar a sa casa
tragué la clau, com pogué
i tractant d'obrir la porta
va promoure un canyaret.

La dona, que es donà compte,
ixqué al balcó, de repent,
i al vore'l tambalejant-se
el va insultar, sense fre,
dient-li: —Borratxo, estúpida...
¿Qué no saps quina hora és? ,
i tot aquell repertori
de "canalla"; deshonest,
que una dona acalorada
sap soltar, quan se la ofén.

Al poc rato obrí la porta
i el ficà dins, però ell
amb una espenta molt forta
la tirà enmig del carrer
i tancant el va d'un colp
se'n pujà al pis, malament.

Com anava en camisó
i feia la mar de fred
la pobreta tremolava
lo mateix que un cascabell.

Aplegat dalt, "Menequildo"
s'assomà baix el "dintell"
de la finestra, assoltant-li
lo que li va vindre al bec,
com — "iMala gossa! , iSerenó!
¿Vol dir-mos quina hora és? "...
assenta't en el brancal
i demà ja parlarem,
que me pense divorciar
amb totes les de la llei,
perquè has passat la nit
de xala, en el "cabaret" —.

Per més plors, sorolls i crits
que va pegar la muller,
no li va voler obrir
ni fer cas del pataleig.

* * *

Una veïna va tindre
llàstima dels seus gemecs
i la va posar en casa,
fins la matinà següent
en què l'home més tranquil,
i esboirat per complet,
se'n va anar a la taverna
a esmorzar, junt al tonell
d'aquell vi de "La Barona"
del que era tan bon client.

JAUME EL BOBO

Llarguerut; prop de dos metres
medía de peus a cap,
i era el "Quefe" dels xiquets
de tot el seu veïnat.

Tan prompte eixien d'escola
ja l'anaven a buscar,
uniformats, pà fer guerra
contra els de l'altre raval,
que apareixien cantant-li
"Jaimito, no reinaràs"...

Ans d'acabar la cançò
ja escomençava el combat,
que sempre guanyava Jaume
per bruto i desenfrenat,
deixant als pobres xiquets
plens de mocs i amedrentats.

* * *

EL PORTUGUES

Havent naixcut a l'Espanya
segons consta en el carnet,
no sabem per quin motiu
li deien "El Portugués".

Era de talla mitjana,
bohemiò, de rulls cabells,
i poeta en Carnestoltes,
contra el "Cosi", fent cuplets,
que al "Agüelo Pantorrilles"
no li paregueren be
i féu cap a la presó
per mentirós e imprudent.

No sabent de què menjar
ni com governar als seus
se posà a remendar mòbles,
pregonant-ho pels carrers.

* * *

TOMÀS ESCUDER PALAU

FONAMENTS RAONABLES

Cada ciutat cal mirar-la des d'un punt de vista. Que sol ser diferent. A unes els escau d'allò més bé observar-les per dins, d'altres tenen el seu discret encant de dalt un alteró.

Molta gent haurà de convindre que un dels indrets més apreciables per a gaudir de la vista de la nostra ciutat és el promontori de la Madalena.

Quest puig, que té i conserva agudament un gust clàssic, és el sùmmum. Hi solen passar, per a fer més agradable la mirada, uns ventets molt fins. I, com l'alçaria del tossal no resulta excessiu, la pujada es resol de bona gana. A més, permet de veure la ciutat amb un tò humà que la dibuixa més graciosa.

Davant vostre s'esten una discreta verdor que comporta riquesa. El xiprer i alguna que altra palmera destrueixen la monotonia del tarongerar. Al lluny, queda una mar grisa o blava segons el dia que us toque. Però el que hi ha de més bonic és aquesta corba que va dibuixant la costa. I com darrere sentiu tenir les espatles assegurades pel muntanyam verdós, vos pot arribar al cor un descans de molt de profit.

Això és el que val. Això és el que compta. La vida resulta dura i, de vegades monòtona, i si no tinguérem aquests moments es faria difícil de suportar.

En un extrem d'aquest pla trobem la ciutat. Que no resulta ni monumental ni postalera.

Ara que, vista de dalt, es pot afirmar que vivim en un lloc excels; ni dramàtic ni atabalador, tal vegada un poc massa embafós.

La nostra geologia s'ha comportat ací, de manera assenyada. I és una feta que sempre haurem d'agrair-li.

Aquesta ha configurat tres mons que marquen la nostra vida conforme en altres llocs mana el vent o un color de cel determinat.

Ací tenim: un mar, un secà i l'horta.

La mar sempre és rica. Però amb ella hem mantingut unes relacions una mica distants. Ens agrada tocar-li els peus a l'estiu; poca cosa més. A on posem les nostres mirades captives cada dia des de fa segles és en la terra: horta i secà.

El millor bé al qual es pot accedir en la vida és tenir unes bones fanecades de terra amb abundor d'aigua. Encara que en els darrers anys mirem la indústria com una mena de deus ex machina.

El secà no és sinó un pre-regadiu. A això aspira tot bon mediterrani: a convertir l'ermàs en fructífera taula.

En aquesta lluita a mà d'esteva i aixada han anat escolant-se anys i segles. Grecs bursàtils amb romans sentenciosos no feren altres moviments que els justs per aconseguir una bella terra.

També el musulmà es va passejar per la nostra contrada amb ganes i més ganes. Volent fer créixer idil·lic paradís sense pensar que un dia ho hauria d'abandonar. I ja ho diem que és dura la vida.

Ens van caure damunt de dures i de madures. Però més que res de dures. Davastacions, pirateries, malvestats, pesta i guerres. De tot a pleret i embolicades amb paper de plata.

Que si els uns i que si els altres. Ara vinc i ara torne.

Treballem i malvivim. Però es treballa molt i es viu a poc a poc.

Això i el paisatge, i els mobles i el cel, també van conformant la nostra sicologia de valencians, de castellanencs.

La nostra, porta camí de ser una mentalitat de fantasmes. Volem dir, de gent que navega entre un ruralisme modest i socarrat i el recuit d'una societat que neix emparentada amb el món post-industrial. Trobar-nos com estem, entre el tecnicisme americà i l'humanisme llatí ens marca unes nafres que unes vegades s'endenyen i d'altres queden sanes. Però entre unes formes de vida i unes altres anem patint un desgavell que ho inclou tot. Des del paisatge a les formes de vida més habituals. I es en aquest punt on neix eixe fantasma. Que hom coneix però ningú no acerta a agafar.

Som un poble de llauradors i tenders. Què és poc o molt segons que es vullga mirar. El nostre més gran mèrit és crear una caixa d'estalvis o una cooperativa, i la culpa major la punta d'enveja que ens tenim. Es pot dir que simplifiquem: cert. I això comporta moltes possibilitats de fallar, però les nostres mires van per aquest cantó i un cert amor per la nostra ciutat no ens farà desdir.

A la llarga o a la curta no som tan diferents com tot això, dels nostres conveïns.

Cada ciutat mediterrània té un particularíssim paisatge diferent i aquest tret la marca. Però tot plegat, el cel, la mar, i una pluja sempre minsa, ens confereix un caràcter similar. Això comporta un personal que, al nostre entendre, sap viure moltíssim. Encara que puga tenir un cert cansament històric que el fa mandrós i un poc mofeta. Fa allò del poble ajustadís, sí. Però molt divertit, molt fester.

En tot cas, d'una manera o una altra, la vida es fa

relativament fàcil de portar. Ja que sempre tindrem una magrana o uns dàtils de gos que dur-nos a la fam.

D'any en any arriba algun nou invent que sap deixar-nos bajocs i alevats: pot ser un codi i unes espartenyas o una computadora i un inputoutput. Ara, com que som vells, l'entusiasme dura poc i tot seguit ja ens trobem disposats a fer-ne la crítica i continuar, com sempre, a fer la partida a la botifarra.

I en passar la vida d'un dia a un altre, fem cap a les darreries del segle XIX i principis del XX.

S'han de fer ara, per força, unes referències a l'economia, al plat de farinetes.

Castelló viu entre el blat i el cànem ja que la taronja encara no té tota la magnificència que viurà més endavant. De industria quasi no es pot parlar.

La ciutat és casolana i clàssica. Amb carrers sense asfaltar on la familiaritat es junta i manifesta sense entrebancs. Van aiguaders recurrent les cases mentre el teatre queda inaugurat. I arriben les notícies per telèfon i telègraf. També es fa una abraçada al mar iniciant les obres del port. Com que ja hi han uns trenta-mil habitants queda constituït el Cercle Mercantil i Industrial i ens visita el rei Alfonso XIII. La gent, quan es casa, tira mà dels carruatges de Toribio i per anar al Grau ho fa amb els faetons de Colau.

Com la ciutat va prenent força deixa de mostrar una cara massa autàrquica i comença un cert tràfec forani per places i cantons. Es l'hora on, a més dels individus tradicionals i coneguts del poble, apareixen uns altres que comporten elements nous. Uns queden i d'altres marxen. Es una època una mica daurada per a gent de circ i cantors anònims. De feriants i toreros.

Es viu una eufòria mòdica. Pam dalt pam baix com la que senyala aquesta cançoneta:

"GENT POPULAR DE CASTELLÓ"

Si tenim diners
comprarem torrons,
i en una guitarra
tots a rebolcons.

T. ESCUDER PALAU. Castelló 1982

MONETA

Horabaixa.

Al fons del carrer es destaca la figura somorta i de pirulí roig d'un campanar. Hi ha un ventet gelat que posa en les cuixes tendres dels xiquets, una coïssor forta. Encara fa poc s'han oït les campanes tocant a combregar.

En un silenci alterat per algú que passa rabent, s'endevenen les passes del capellà, escolanets i seguici.

Conforme s'acosta el sò de la campaneta es va dibuixant, carrer amunt, una imatge de blancs i negres. Sotanes vellíssimes alternades amb randes de gran amplària, el blanc de les quals llueix una serenor eterna.

I la creu i tot el cerimonial va passant mentre els vilatans es veuen en l'obligació de posar-se de genolls amb profundíssima contrició.

Com és vesprada curta, d'hivern, un aire de melangia es pot registrar en totes les cares.

Al darrere d'un tapial els xiquets armen gresca, que una ànima caritativa s'encarrega de fer callar.

Un colp de vent ha estat a punt d'apagar les atxes que els pobres de l'asilo porten entre mans.

La comitiva arriba a casa el moribund. I en les cases i veïns del voltant es nota el dolor del conegut que haurà de marxar més d'hora o més tard.

Som carnals i humans. Moribles.

— Moneta, traga't el xavo! .

— Sí, sí.

— Que es trague el xavo!

I s'acontenta a deixar l'atxa contra una paret. Mentre alguns dels seus companys s'atreveixen a fer un poc de rotgle.

Hi ha l'assentiment d'alguns majors que no volen que l'aldarull siga sentit des de dins. Els xiquets es peguen empentes per ser a la primera fila. L'homenet es posa al bell mig i algú li allarga la moneda. Amb una mà que denota coneiximent, se la deixa sobre la front.

Sabrà o no sabrà empassar-se-la? .

Les seues carasses són com una perfecta visió del món. Es veuen en elles tota la tristor i tota la joia del viure. Perque són ganyotes molt repetides i que han estat fetes per milers i milers de persones abans.

La moneda davalla, a colpets, per entre la cella i la canal del nas, al clot de la parpella. Per l'inici de la galta s'atura damunt un llavi sec i curt i amb un botet golafre entra dins la negror de la boca. En la volta desdentada el xavo té un gust àcid.

Moneta assaboreix el cel i surt un aplaudiment espontani entre el públic. Que ràpidament queda ofegat pels xxxsst de la concurrència.

L'estàtica figura de Moneta queda immersa en una inclinació que ell fa. No és sabut si per agrair el detall o de joia incontenguda. Quan es redreça, un somriure li esgalla el rostre.

No queda temps de més.

De la casa mortuòria ixen algunes persones. Es el preludi del nou recorregut. El seguici farà cap a la parròquia i, una part discreta, s'enfilà cap a l'asil.

Com ja el combregar és acabat es manifesta un major relaxament en els que porten les atxes. I Moneta aprofita per fer del seu cos, una baralluga.

Ha estat fent-se de nit i a la porta del casalici ja

espuirnen unes bombetes. La paret té un color groguissó que no es pareix gens a la blancor de la mort, però que la recorda.

Una vegada oberta la porta de cristalls tots s'esvaneixen en la penombra d'un silenci de monges i hora de sopar. El darrer que es veu, d'una revolada curta, és el bavera gris de Moneta. I uns crits ofegats d'alegria de qui porta uns xavos a la butxaca. Per a fer-se un cigarret.

* * *

R U F I N O

El sac es quedava buit. Rufino el penjava d'una tatxa de vora la llar per costum més que per altra cosa. I després es posava a esmorzar amb la parsimònia i la beatitud que el caracteritzava. El seu cos recorria, un moment, l'estança. Com si haguera volgut trobar alguna deixalla per arrodonir la fam. La seua menjussa sempre era parca.

— Has de fer la volta —es deia ell mateix.

Duia una barba de dies, amb el cabell massa llarg i excessivament brut. Però això no li llevava a la seua expressió una bonhomia perfecta. Res no sonava a fals en Rufino.

El desembre passat havia complit 35 anys i vivia en aquella casa una mica més miserosa que les altres.

Sabia que li pertocava donar el tomb habitual pels carrers de costum. Sense que ningú n'haguera parlat mai d'allò, era sabut que Rufino tenia un espai.

Però les coses cal fer-les al seu temps. I primer, el que va davant. Després d'haver fet aquella volteta entre paret i paret li escaïa de manera automàtica, fer l'esmorzar.

En veritat Rufino posseïa ben poca cosa, però havia estat capaç de compondre's una vida a la seua discreta mesura. A la casa hi entaforà ben pocs objectes perquè no podia més. Però mantenia, amb penes i trafecs, el que ell considerava imprescindible.

La major part de la gent el jutjava un poca-solta. Els veïns el tenien per persona de molt poc senderi, però com mai no havia molestat ningú tenia el respecte que mereix el

ser humà. Certament que la seua situació social era de poc de prestigi, però aquesta consideració mai no arribà a llevar-li la son.

A ell les vel·leitats no li tocaven l'estomac. I vel·leitats eren per a Rufino qualsevol avinentesa que li trastocara les seues coses sabudes i apreses. Les que li entraren en aquell cap en els anys adolescents i que ja no arribaren a fer via.

Es disposà a menjar. Va parar l'escassa taula amb una penca de panxeta rànica i la llesca de pa. Amb la destresa de qui no fa sinó una sola cosa a cada moment, va treure un ganivet i amb la punta punxava la mescla i l'agarrava entre el dit gros.

Rufino feia l'àpat amb parsimònia i les digestions eren per força lleugeres; poc havia entrat a la panxa. Una vegada fet aquest acte amb l'amor que el caracteritzava, va pensar que li calia emprendre el camí de la rutina.

Com cada matí, fes sol o ploqués, duia el sac a l'esquena.

Tanca la porta de casa i feia el camí dels carrers centrals. On la concurrència era major i més dadivosa. Uns els saludava consirosament i amb elegància, d'altres esdevenien el centre d'una amagada tentació.

Tal vegada que la seua actitud en aquests moments responia més a un reflexe que no a una tendència a la malvestat. Rufino mostrava al llarg de dies i de moltes ocasions, que posseïa un cor de bon metall. Però, segurament el seu desig irreprimible de tirar salivades a la gent no es podria classificar més que com un acte gratuït. Que no comportava cap mena de malícia.

Tenia diverses maneres d'escopir la gent. I si l'acte no hagués estat això, un acte repulsiu i en certa mesura punible, algú hauria descobert la forma de classificar-les.

Era evident que molts dels vianants, des del moment que l'endevinaven per un cantó, prenién les precaucions oportunes per tal els trets acuífers de Rufino no l'encertaren. D'altres persones tenien alguna manera o artimanya per fer-lo córrer amb la salivada a punt.

Els xiquets tenien gran festa amb ell.

Molts dels adults trobaven que Rufino era un espécimen que més tard o més d'hora acabaria desapareixent. Uns altres conciutadans eren capaços de dur Rufino a fer una de les seues màximes especialitats. Era el que, més o menys tothom, esperava d'ell. I amb el secret de veure cada dia repetit el discret espectacle, anava passant la quimera de la vida.

— Deu cèntims si pegues la volta —li cridaven.

I el bonàs enllestia una volta campana amb cara d'agraïment i endevinant-se el sac més plé.

— Deu cèntims més si pegues una altra volta — li repetien.

— Ara? —preguntava ell una mica incert.

— Ara, ara! .

Rufino deixava el sac a la vora, es preparava, feia un somrís buscant l'aprobació.

I caragolava el seu cos amb llestesa i havia eixit plé de goig del volantí. Allargant la mà esperant els suculents deu cèntims.

— No te'ls done. Que no te'ls vull donar.

En aquest moments Rufino s'engrescava lo just. I amb cara agra afirmava:

— Ara desfaig la volta.

I el seu cos d'uns 35 anys iniciava un volantí contrari pensant-se fer la major justícia del món.

* * *

ROSITIN

Rositin va ser la matrona irreconeguda de tots. De l'absoluta totalitat dels qui visqueren pels mateixos carrers que ella.

Alguns, certament encara prou, la deuen recordar deambulant pels llocs més concorreguts però també pels més impensables. No hi va haver cap barrera ni artificial ni geològica que no sapiguera travessar amb la seua còrpora.

No resultava difícil trobar-la en la penombra d'un capvespre quan passejava per alqueries blanques. Ni tampoc descobrir la mantellina més endiumenjada del matí en una missa de còrpore in sepulto.

Pocs entrebancs hi van haver a la seua ànsia de trobar-se present arreu; perquè Castelló era una ciutat de mesurades extensions. I actes que prenien el seu espai i el seu temps com li pertoca a una polis amb saviesa antiga.

En realitat els carrers i places no solament no constituïen un obstacle a la seua vocació, sinó que esdevenien un dels temes centrals d'una existència que es podria tildar de meravellosa.

La seua vida no tenia sentit sense l'àgora. Sense limitació de cap forma perquè ella no n'acceptava i els demés eren respectuosos amb el seu voler i desig. Igual donava que un acte s'esdevinguera en un raval, prenyat de tendresa popular o que se celebrara una conferència que replegava la saviesa més pregonada de la ciutat.

La seua referència, vull dir, la referència a un ésser escoltador i callat, a una figura desgarrbellada i present, era

un punt que calia superar i això no era possible sinó amb l'acceptació de que ella no diria mai res, però que sempre hauria d'estar present.

Tot l'espai físic de Castelló era el seu medi. I li devia resultar còmode moure's en ell. Per conegut i per estimat.

Rositin era la deessa d'un espai que ningú podia emplenar. O que cap altra persona sabia.

I amb la seua presència física, va esdevindre com totes aquelles coses que es trascendeixen a elles mateixes, un símbol. El de l'omnipresència.

Se li podien reconèixer o no unes determinades virtuts. Se li podia negar validesa a la seua mística. No quedaria mal fer-li retret de la concepció que manifestava del que és oportú. Tot això són aspectes discutibles de la divertida existència d'aquesta dona. Ara, el que ningú no pot negar és el dò ben manifest de la ubiqüitat.

Amb aquesta característica es feia estimada per uns i odiada per altres. S'ha de dir que a la majoria dels mortals ens resulta difícil passar-nos tot el dia fora de casa. Però el cas de Rositin era que, no solament vivia allunyada de la llar vetusta que posseïa, sinó que a més, era arreu.

Un no la recordava sempre. Crec que fins i tot l'oblidàvem amb relativa facilitat i freqüència. Però de sobte la tenieu al davant. I molt possiblement no hauria d'agradar massa a la gent que per una raó o per una altra s'havia perdut allò que ella no.

A d'altres, tal vegada que al contrari que aquells, els agradava saber que si no hi eren presents hi entraria una persona que omplia. En veritat, Rositin ens servia a tots.

Tal vegada amb un altre aspecte físic no li hauria estat fàcil acomplir el seu rol.

De ser més menuda, la presència física d'aquesta dona no haguera traduït en acte el que era imprescindible:

que fora remarcada per tots.

El cos l'ajudava. I també una indumentària estrambòtica i vella.

Qui fou capaç d'imaginar Rositin sense aquelles robes estrafolàries? Ni en sa casa ni en cap saló, i tampoc en cap carrer, era concebible que ella es presentara vestida com la resta dels mortals.

No feia ni poc ni molt estrany que duguera una flor esponerosa sobre el pitram ample. Allí podia haver-se-la deixada caure o també clavar-la dins l'abundós cabell.

Les mantellines eren, o semblaven, la devoció i elecció predilècta d'aquesta dona. En devia tenir de tota mena. Uns dies apareixia carregant-les amb pena i mig caigudes. De forma que no haurien donat uns cèntims.

Per contra, alguna vegada, es calava barrets o abrics que podien fer dubtar qualsevol creient. Els barrets tenien una vida pròpia damunt seu, tot i que això ja podia resultar ben difícil. Eren com una espècie de compendi de les virtuts matronals exasperades; però també significaven la prestància d'una manera determinada de comprendre el món i els seus components.

La vestimenta era sacsejada d'un costat a l'altre pel seu cos de volum considerable. La indumentària responia a les seues pretencions: fer-se notar amb mutisme atrevit. Hi havien marrons arravatadors i negres d'una nissaga notable. I el daurat més correcte no estalviava cap lluentó que fóra obligatori.

I, tanmateix, un defecte punyent la feia aparèixer més desvalguda del que en realitat era.

Els seus peus deslluïen en manera extrema tota la figura. Diríem que, fins i tot més que els peus, les cames no se li acomodaven gens. El caminar que tenia no es podria catalogar de fi: ben al contrari. Les passes tenien un punt

d'estrambòtic. Es manifestaven per damunt de qualsevol harmonia de línees més o menys llunyana.

Eren unes cames que li anaven al vent, i que ella no podia dominar. Per això no importava el benefici en saba-tes que vullguera aportar. De res no li valia.

Una matrona viu pels seus fills. Rositin es desvivía pels actes. No calia que foren lluits o discretíssims. Això era un concepte purament accidental que no podia desdir el seu amor pel rebombori d'una aglomeració de gent. Comptava precisament aquesta.

En alguns moments hauria estat cregut que els actes eren fets exclusivament per a que ella hi fora present. Que era ella qui creava els esdeveniments. Tal vegada que també ella s'ho pensava.

Però no.

Rositin va morir. I la major part de la gent se n'assabentà pel diari. De tota manera en el moment del seu soterrar ens hauriem enterat per força al preguntar algú:

— On està Rositin? .

* * *

COLLET

Collet no és, evidentment, Coll, de la família dels Coll. Tampoc no té res a veure amb el collet del Borriolenc. El seu coll no era més xicotet que un altre encara que el seu àlies era aquest. Tampoc no era l'amo de cap tenda d'ultramarins.

Collet era Collet. I per entendre d'una manera ràpida i eficient direm que es dedicava a repartir programes al cine Royal. Quan el cine Royal encara existia.

Cada veí nostre té una manera particular de guanyar-se la vida i no hem de malparlar-ne de cap. Mentre aquestes siguen honestes. I la de Collet ho era com qualsevol altra.

Els programes de cine d'aquells temps eren molt bonics. Ara ja no en fan ni com aquells ni de cap manera. Això no deixa de ser una llàstima perquè es perd una part de la cultura visual que ha estat importantíssima.

No solament eren uns programes amb molta colorina, sinó que donaven en un sol dibuix tot el relleu de la pel·lícula.

Era una amalgama de quasi tots els components més característics. Al costat de l'heroi i la falsa heroïna apareixien lleons i tigres. Tota una impenetrable selva en diminut.

I després encara el títol i noms d'artistes. Com és normal, amb la diferència de temes dels films variaven també els programes. Tots els gusts eren considerats per la programació.

El que Collet feia era repartir aquests programetes de mà. Ja havia quedat dit.

El dia anterior a la projecció el nostre home pensava en el moment que aniria a l'arregla dels programes. Tal vegada que tota la setmana vivia pendent de l'acte de la repartició.

Havia arribat el moment. Feia cap a casa l'amo del cine i, després d'anunciar-se ell mateix, esperava a l'entrada de la cèntrica casa. Li posaven a les mans aquell tresor. A ell mai no li pareixien prou. Però mai no s'atreví a contarlos per por a no saber arribar a la fi i embolicar-se amb la numeració.

Si succeïa que li'ls donaven un dia abans, aquella nit tenia una son lleugera per por d'alguna cosa que no sabia definir: potser la seua pèrdua, tal vegada un robatori mal intencionat. Quan els rebia el mateix dia de la projecció se'ls guardava a l'alsí. I enfilava directament cap al cine.

Considerava que era ell qui feia moure el film, que era ell per qui el local s'ompliria, la raó per la qual els xiquets riuen i els majors havien d'esclatar a plor viu.

L'entrada del cinema era plena de gent; Collet amb parsimònia repartia programes. Tothom havia d'acudir a ell si en volia un. Era i esdevenia el centre de tots. Després venia la foscó a mitges de la sala i la remor de les veus. Faltava poc. I ja s'apagaven les llums i començava el moment suprem.

No sabem si l'afició que Collet patia per l'espectacle cinematogràfic li venia de família o era, tot simplement, de resultes de necessitats estrictament econòmiques. El fet és que les seues relacions amb el món del cinema eren fortes.

En tot cas podem aseverar que la seua actitud i l'acompliment pulcre en els treballs que li encomanaven, li permeteren arribar a exercir una mena de monopoli.

Collet havia sabut esbrinar-se-les per a ser el sol i únic usufructuari d'un negoci discret. Tant és així que qualsevol feta relacionada amb el cine, havia de passar per les seues mans. Al Royal repartia els programes i al Victoria posava la pianola.

Just abans de començar la sessió; després en el descans. En aquest cas, com en l'anterior existia una total comprenetació entre l'oficiant i el seu públic. Ara, era notori que sempre algú es manifestava disposat a trencar-li la seguideta. Sense malícia: únicament per veure'l enfadat i a punt de deixar-ho corrents.

Els seus actes i la manipulació de la pianola eren, com sempre, parsimoniosos i estudiats. Era sabedor de que l'observaven i també de que molts, moltíssims, haurien volgut ocupar el seu lloc. Però no es deixaria. I per aquesta raó posava els quatre sentits, enllestit un treball ben arrodonit.

No li importava ni poc ni gens que alguns mal intencionats assajaren de deixar-lo sempre amb el cul a l'aire. Imperturbable front al soroll més estrident o davant el crit més estrepitos. Quan li pertocava feia moure la pianola.

No tenia un repertori de cançons excessiu. Però era el que acontentava el personal.

Hi havien unes peces predilectes. I ell les feia sonar amb tot el rigor permès. Tothom s'avenia amb elles i eren escoltades sense massa pena ni glòria. Era una música que esdevenia remor de fons conjuntament amb la cridòria de la gent.

D'altres es veia obligat a oir-les ell. Ja que el públic li les reclamava amb una insistència total i absoluta. Al principi encara es permetia divagar i mirar de fer caure en l'oblid la petició. Però era impossible.

La gent anava engrescant-se i cridant a cor que vols:

— El Pichi, el Pichi, el Pichi! .

Collet es veia ofegat, disminuït, invàlid. De res no li servia fer algun bram o proferir amenaces. Moure els braços amb ademans amenaçadors que la gent prenia amb burla. Com més anava més gran esdevenia el clamor perquè ja cridaven fins i tot aquells que no tenien ganes de gresca. Però no deixava de ser una manera expedita per a que l'aldarull acabara i pugueren veure la pel·lícula.

No li quedava altre remei. Això ell ho sabia. I esperava amb resignada mala cara el moment en el que arribant la música a entonar el pichi conegut, tot el públic feia a plé pulmó:

— Coll, coll!

I ho feien amb una entonació a ritme. Tot el cine a una; abrumadorament. Picant de peus contra l'entarimat. Per a Collet no hi cabia major ofensa al món.

* * *

EL XATO CASTANYERO

Els darrers anys de la vida del Xato Castanyero foren, com els de tots, de decadència. El que passa és que semblava una caiguda respectable, honesta.

Alguna vegada el veien pel carrer malportant aquells cos que havia estat gran i ample. Les passes que feia eren insegures i caminava un poc a tomballons.

La seua imatge era més menuda i no tenia aquella prestància natural que, en posar-la dalt d'un escenari, pareixia gegantina. Però persistia en algunes característiques de la vestimenta que el caracteritzà. Un barret de feltre negre encara li conferia al rostre la bellesa de les coses estimades.

Dolia veure'l d'aquella manera. Endevinar que amb un carasol en tenia prou, encara que no sabem si això era tot. No es poden fer massa especulacions en un territori tan personal. També es pot insinuar que la caiguda del seu cos forçosament l'havia de conmourre. Ell, que amb la seua presència feia embadalir l'auditori.

Lògicament sempre no havia estat així.

Els darrers anys de la seua vida pública era conegut per la presència sempre agradable d'aquell home, al pregó.

Perquè amb els anys que va eixir havia establert una relació amb la gent: un diàleg.

Damunt una carrossa que simbolitzava l'alqueria hi compareixien ell i unes dones. Hem dit que simbolitzaven una alqueria i això no és cert del tot. Aquesta construcció no estava feta amb elements simbòlics sinó que la repre-

sentació assajava de ser el més realista possible. Un emparat, un pou, les ferramentes de la llaurança, tal vegada un gos. Tot era encabit per tal de donar al conjunt el més possible realisme, la major aparença possible de veritat. Perquè d'una manera o una altra, l'alqueria sí que és el símbol de la nostra ciutat. El mite casolà, si es vol.

En aquest context la figura del Xato Castanyero esdevenia insuperable.

Es molt probable que la major part de la gent filla de la ciutat es trobara identificada amb ell. Amb el paper que representava. En certa mesura, per aquestes terres, tots som una miqueta llauradors; o en tenim la mentalitat.

Però el que ell sabia fer com ningú és el paper de llaurador content, de llaurador espavilat. Tal vegada no de sabut, però sí de fura. Que això és una cosa que tenim en alt apreci la gent de per aquí.

El Xato Castanyero sabia dir la paraula oportuna a cada persona. Si li preguntaven, responia. Però amb unes respostes plenes de frescor i no exemptes d'una saviesa terrenal. A les que sabia afegir el coralet d'un rerafons irònic que la gent entenia a la primera.

No hi faltaven al·lusions al vilipendiat sexe, tot muntat sobre un riquíssim vocabulari agrícola.

Escoltar els seus diàlegs amb els espectadors que anaven quedant-se darrere era una escola. Lliçó de normes i de permissibilitat, però igualment de llestesa i individualisme.

En aquestes condicions no hauria estat difícil caure en l'obscé. O, en el ridícul. Ell va saber vorejar-ho tot sense enfangar-se. Va estar un home que es mantingué dins les normes acceptades per tots i, per aquest motiu, morals.

En la seua vida privada no podia deixar de fer igualment festa i facècia allà on es trobara. Però, al marge de la

distenció, la paraula, quan el moment ho requeria, sabia mostrar el tò mesurat i de validesa universal.

Durant aquests anys darrers es limitava a comparèixer en el dia del Pregó. Després no era fàcil saber-ne res més d'ell. Era un home que, com cada fill d'aquesta terra, havia de treballar. I, com estimava l'horta, no resulta difícil suposar que d'aquest amor i aquest contacte recollia tota la seua erudició.

Tanmateix, una de les maneres més característiques de mostrar el que duia a dins era representant papers. No vull dir que a la vida privada anara assajant de tenir diverses cares, no. Ben al contrari. Era un home cabal i de paraula honesta.

El que passa és que mostrà ja, de sempre, una gran afició al teatre. A dir de veres, la figura que tenia i la paraula graciosa el feien l'home ideal per jugar papers graciosos. Sembla que en va saber interpretar moltíssims d'eixa mena. Fer de Sento, de Sentet, de Vicentico, de Vicent. En un escenari popular. Rodejat d'un personal igualment estret d'un determinat sector social. I amb un públic que entenia el que allà es jugava precisament perquè era el seu món; o un de molt semblant.

Aquelles trames d'aquelles obretes i sainets eren el reflexe fidel d'un univers encara a l'abast de la mà. On cada ciutadà podia endevinar al seu veí o descobrir-se ell mateix.

En aquest ambient el Xato Castanyero complia el paper a la perfecció. Sabia nadar i guardar la roba. Es a dir, interpretava el joc i després, a la vida, mantenia una actitud coherent.

Però encara que els seus personatges solien ser humorístics, també li va tocar atènyer-se al llibret seriós. No és fàcil saber si ell mateix es posava frisós o entrava en la pell. En tot cas feia l'efecte de ser un altre personatge. El Xato

fent el paper d'un home serio tenia el valor d'una moneda nova. Amb el mateix valor, si es vol, però amb una brillantor que feia mirar-se-la.

Si sempre havia representat i en certa manera tipificava el llaurador de casa, quan feia el paper de persona de senderi, donava un altre to. El de qui, a més de saber mantenir casa, sap també mirar-se-les des de dalt. I no resultava gens difícil imaginar aquest personatge representant-nos arreu del món. Era un individu del que mai no ens podem avergonyir.

Un dia vam saber de la seua mort. I va ser com la davallada de tota una època que començarem a considerar passada.

* * *

EL CEGO MACEO

Ja hi ha un romanç o poema que parla de la tristor de ser cego per terres meridionals. Però tampoc no s'hauria de creure que deu ser massa afalagador tenir aquesta desgràcia en aquesta ciutat. I pitjor encara fa un grapat d'anys.

Si aquesta gent tenia o no unes compensacions que els deslliuraven d'una angúnia continuada, és algo que no podem esbrinar. Possiblement ells tampoc no es deurien parar massa a encabotar-se amb això. Deuria ser una dissort evident, i prou.

I, de bon segur que les desventures anaven soltes pels carrers i no paraven molt de compte en veure quina casa desfeien.

Sembla que quan la desgràcia és abundant, el mal resulta menor. Dilema aquest, difícil d'esbrinar. En tot cas, pareix qui sí hi sol haver una major solidaritat. O no. I el gènere humà continua sent aquell animal depredador humanament terrorífic quan vol. Ves a saber. Val la pena que ho deixem córrer.

Cada època conté les seues pròpies característiques que, per als que les vivim, ens resulten d'allò més normals i sense importància. I deu ser perquè els humans tenim molta capacitat d'admiració però també moltíssima per a oblidar. I pensar que no hauriem pogut viure sota les condicions passades. Es evident que sí que hauriem aguantat. I la prova és que aguantem.

Amb la nostra mirada d'avui ens resultaria extraordinari contemplar una tirera de cecs agarrats de la mà i

estirant-se pel carrer. Això es pot considerar una imatge medieval; i encara fa quatre dies era ben correnta a la nostra ciutat.

Cal pensar-ho bé.

Set o vuit cecs amb aquella inseguretat que ens encomanen. I el primer duria un bastó una mica enlairat per flairar uns obstacles que no veu però endevina. Amb una cara d'esperança. Però d'una esperança infinita, que és la pitjor perquè mai no ha d'arribar.

Una cara així es posa allargant una mica el coll, tirant el nas una miqueta enlaire. Els ulls, òbviament infinits, ja siga amb les parpelles tancades o no.

Darrere el primer home, hi ha un segon, i un tercer. Fins a ser-ne set o vuit. Un o dos no donarien angúnia; tal vegada un poc de sorpresa. Ara, més constitueixen una desgràcia. Ja quasi hi podria aparèixer un inici de revolta. Cal poder-se imaginar uns homes fets i drets en tirallonga inservible. A l'abast de tots. Es a dir de la malvestat de qualsevol. Això és molt dur.

A la totalitat d'una impressió desesperant contribuiria, indefectiblement, una vestimenta pobra. Neta en els millors dels casos, però amb moltes probabilitats de ser efímera i desmanegada.

I també una salmòdia o un cant farien més patètica la imatge. No importa que el cant mire de ser alegre o despreocupat. No importa. A nosaltres no ens afectaria, i la visió dels homes en aquesta situació podria fer-nos sofrir. Encara que no forem sensibles exageradament. Tan sols pel fet de ser d'una altra època.

Saber si als seus coetanis els dolia tant com a nosaltres es difícil. Per allò de que el mal de molts no alegra l'ànima però ajuda a consolar el dolor. Però deuria resultar evident que era manifesta una diferència entre els vidents i ells.

Entre aquesta desgràcia hi havia una manera de fer front al món. A la penúria.

Els cegos tenien una rondalla feta per ells mateixos. I un local on podien assajar i ensenyar si algú tenia ganes d'aprendre. No deuria donar per a molt. Però, possiblement es tractava de guanyar-se el pà de cada dia. I també tenien la venda de la literatura de canya i cordell o les octavetes, i de la loteria.

Aquests homes esdevingueren els transmissors d'una cultura oral que, unes vegades era creació pròpia i per a consum dels seus cercles, i d'altres esdevenia simple repetició barroera del que ambients cultes creaven.

El cego ambulant era portador de notícies. El més gregari tenia més interès a mantenir un extens repertori que poguera ser cantat i repetit davant un auditori habitual. Que ja li demanava allò que volia escoltar.

Maceo, a més de tenir moltes desgràcies, era lleig. Segons que testifiquen, més lleig que un pecat. I era també, com tots els altres, músic. O tocava la guitarra. Possiblement de música no en devia saber ni poca ni molta. Aniria curt i es deuria donar per content amb tres o quatre notes.

Havia plogut. Els carrers podien pareixer uns camps d'arròs sense sembrar. Mentre el sol havia tingut força, encara es va poder veure una mica de tràfec pel carrer. Dones que anaven de compra a la tenda del costat, o xiquets que vagarejaven per un cantó i un altre. Algun home que tornava d'un treball o el que caminava cap a la taverna.

Amb la davallada del sol feia més fresca. Quasi es podia dir que s'iniciava el fred.

Els tolls i bassots que formava el carrer, tenien damunt el disgust d'una vesprada somorta de tardor. Carregada de núvols i humitat persistent.

Maceo caminava adosat a les parets. Sol. Amb una mà premia la guitarra com a única salvació. D'una jaca li penjaven els números de la loteria. Tot just acabava de deixar l'escalforeta d'una boca de forn, on tenia per costum refugiar-se en arribar la fredor.

Unes cançons i algun romançs dits a petició de qualsevol clienta del forn li suposaven alguna pasteta. Ajuda discreta per a un magre sopar.

Maceo caminava cap a casa.

Tres xiquets l'ataüllen i criden:

— Maceo, dona'm loteria.

I el cec sent la veu de l'altra banda del carrer. Endevina la compra. I els diners sonant en aquell capvespre fred. Gira la cara a un costat i a un altre perquè no sap amb precisió, d'on ha eixit la demanda. Aquesta, en veure la indecisió del pobre, torna:

— Maceo, dona'm loteria! .

Ja ha endevinat el lloc d'on li ve la veu. I amb el gaiato temptejant s'endinsa en el fangar mentre esclata, en l'altra banda de carrer, la riota dels tres bergants.

* * *

EL DIMONI XAMBARILER

No podem dubtar que hi han diverses classes de dimonis. Com en qualsevol parcel·la de la vida, es manifesten diferències que a uns els peguen en bé a d'altres per la tremenda.

Una de les raons més boniques de la vida, consisteix en aquesta diversitat. Un bigot no és mai igual a un altre. I convé resenyar que són moltes les modalitats que podríem trobar en aquest camp. Imaginem ara fins a quin punt pot arribar la diversificació. Es una cosa de no dir. Encara que a molts més els agradaria que tot fóra uniforme i de to grisenc.

Però res. El món va com va i, per sort o per desgràcia no hi podem fer cap cosa per encarrilar-lo cap a un altre sender.

Existeix la possibilitat de trobar diferències desagradables. Algunes són més agradoses. Però sembla que com més anem cap al benestar i la panxa còmoda, més poc espai deixem a la creació i a la diferència. D'això tots en perdem una mica.

Hem perdut ja grans quantitats d'espontaneïtat. Conseqüentment, d'alegria de viure. I, la major part de les vegades, anem pel carrer amb el cap cot i la cara mústia. Fa tot l'efecte de que tinguem vergonya de riure, de fer massa soroll.

No volem pertanyer al grup de gent cridanera i que pregona a totes les bandes, la seua joia o la tristor més fonda. Ara, això ja no s'estila. Què hi farem! .

El que resulta evident és que, fa encara pocs anys, dies, per dir-ho d'una altra manera, encara vivien per aquest rodal gentades que feien de la seua vida una flamarada.

Avui això ja no es porta. Qualsevol que ara fes una d'aquestes demostracions el tindriem per bajoc, com a mínim. I es que fem el paper de persones més assenyades. No ho sé, encara no n'estic segur, jo.

El Dimoni Xambariler era un d'aquests homes que no hauria tingut cabuda en la nostra societat. I per a demostrar com hem canviat direm que, en el seu moment, aquest personatge gaudia d'un encant i un prestigi que no se li sabia desdir.

Aquesta persona posseïa una veuassa de primer ordre. Per a ser dimoni no era gens mefistofèlic i la veu cavernosa l'emprava per altres feines que per clamar al cel.

Segons pareix ell era l'amo del corral i del carrer. La seua còrpora indisciplinada era mantinguda en mesura únicament per una faixa llarga com la Quaresma. I malgrat camisa i faixa no era estrany ni difícil de veure el melic colossal d'aquest home.

Sobre el seu treball no hi havia res a dir. Era honest i digne com els altres. D'una saviesa antiga vinguda per acumulació de generacions. Fer de venedor ambulat comporta un domini i un coneiximent de l'entregent social acurat i ample.

Cal saber guanyar-se la clientela que sempre ha estat una tasca difícil i dura. Ara, el que no podem afirmar és que aquesta condició fóra suficient per a posar-li el sobrenom de dimoni. Ja és sabut que un lucifer porta banyes i cua i, a més, sol fer pudor a sofre.

Aquest que ara comentem no feia olor de socarrim ni res per l'estil: vull dir que desconeixia les banyes i la

força. No podem estendre-nos més enllà. Però és clar, per alguna raó li devien de dir dimoni...

Si ens fixem bé, el que suposa una de les seues anècdotes més conegudes de la seua existència, no va més allà d'una simple facècia. Es clar que caldria imaginar-se el paper sobirà d'aquest homenàs cridant:

— Dooooones, es compren espadnyes, botelles i pells de conill!

I veient aparèixer, quotidianes i misterioses, les dones de qualsevol carrer d'aquesta ciutat.

Indiscutiblement aquesta veu era una veu ancestral.

* * *

EL TONTO BARREDA

En la vida somorta de qualsevol poble sempre hi han uns moments de dol i uns altres d'alegria.

Tal vegada que els xiquets d'avui no han canviat tant com tot això i encara són capaços d'experimentar el mateix goig que viviem quan erem infants: i el que degueren viure els romans fa un grapat d'anys. També una disbauxa pareguda experimentarien els perdularis de finals de segle passat amb la vinguda dels saltimbanquis.

Una troupe qualsevol deuria reunir i desgavellar moltíssim una ciutat discreta com la nostra. Però vaja, en el cas d'acostar-se un circ això ja havia de ser, per força, paraula major.

I n'arribaven amb regularitat.

El migdia era calent. D'una xafagor densa i calitjosa, un poc cruel perquè els dies anteriors ja foren de dura solanada.

Tot l'esquifit herbam parava socarrimat per un estiu sense compassió. Patien fins i tot els arbres més poderosos i avessats a les durícies de la terra.

Però calia que els carromatos arribaren al lloc predestinat. Si hagueren fet entrada amb una miqueta de frescor, no els hauria tocat aquell acolliment tan fred per part de la població. Hagueren eixit els xiquets, però també molts majors. Ara no hi va comparèixer sinó un gos sense amo i una xiqueta que bordava en un balcó.

Malgrat la fortor de l'hora la nineta duia randes i el pèl encofat amb excés de pulcritud. Mostrava un punt de

diferenciació amb la resta del paisatge urbà: format ací per und descampat de fenàs sec i les parets corraleres de les cases. Eren els afores.

La xiqueta va obrir els ulls. Els va obrir més del que els obrí en el moment de descobrir el circ. I ja havia deixat per terra, fil agulla i bastidor.

Possiblement va fer el primer crit de la vesprada.

El circ va anar acostant-se i el gos havia desaparegut. Per un moment solament era audible la remor de les rodes, ronsin ronsan.

La mort del poble semblava absoluta i definitiva.

Els seus ulls eren els únics en adornar-se'n de l'arribada dels comedians i artistes. Era la única que, si en aquell moment haguera desaparegut el circ, n'hauria pogut donar testimoni. Però el món va continuar rodant malgrat la calor.

El que la xiqueta no sabia és que aquell atrotinat amuntegament de carromatos, esdevindria un fet quotidià en la vida del poble. Ja mai més deixaria de comparèixer. El circ-teatre Cortés s'hauria de convertir, amb el pas del temps, en el símbol de la vida afollada.

La xiqueta desconeixia que els seus nets encara veurien el teatre Cortés.

Qué arribà a ser una tenda grandíssima i de color verd. Voltat de cases-carros.

El personatge animadori d'aquest encant era el tonto Barreda.

El més fantàstic de tot açò consistia precisament en el fet que aquest tonto no era tonto. I tampoc no sabem si el seu nom era Barreda. Ves a saber... la vida és tan ampla, de vegades.

Hi ha qui recorda, de quan era molt xicotet, que la primera vegada que el va veure se li va presentar fora total-

ment del lloc que hauria estat habitual.

Normal seria observar-lo al circ; al seu teatre. Però aquest xiquet tingué el privilegi de coneixer-lo en un banc. El tonto Barreda, que no ho era gens, hi havia anat a fer el que tot el món sol enllestir en una entitat bancària: posar o treure diners. Ara, per al xiquet això va ser possiblement més fantàstic que qualsevol colp de gràcia teatral. Ja que li feu conèixer la cara totalment sobtada d'una persona que per mitologia formava part de l'olimp familiar i humorístic de la ciutat.

I, es veu que així és com comencen a desfer-se els mites.

* * *

L'ALCALDE CUC

En una ciutat de remors tranquiles, de bona gent, endevinalles sense fi i una bonhomia multiforme, era obligada l'existència d'un alcalde que li digueren Cuc.

Perquè un alcalde no és que simbolitze un poble, sinó que suposa prou més. En un indret on les distàncies socials són curtes, on el ric i el pobre es troben en els mateixos llocs, no hi cap massa mal geni. I, en un cas com aquest, el representant major forma part del que representa.

El valor més gran que tenim ací és que un home val per la totalitat d'atributs que se li poden fer, i no, únicament, pels diners que disposa al banc.

Per grandíssima sort encara compta, de vegades per a bé i d'altres per a mal, de qui és un, fill. En quin barri hem vist la llum. D'una forma o una altra tots ens coneixem. I sabem la vida i miracles del veí. Que resulta una forma molt competent d'agarrar-se a la vida.

En aquestes condicions un alcalde pot tenir tot el respecte del món o haver-lo perdut. I això anirà al marge de les seues actuacions públiques; aquestes el beneficiaran si són bones i al contrari si van de mal en pitjor. Però a la fi el que més ha de comptar és el seu taranà personal. El que pose de manifest el seu acord metafísic amb la col·lectivitat.

Fora d'aquest camp tan reduït d'actuació tot es dilueix i passa a formar part d'una estructura superior.

Pel que ens pareix, l'alcalde Cuc va saber guanyar-se

l'estima que li pertocava. Perquè fins i tot quan mostrava la seua còlera era reconegut el seu intent de voler millorar alguna cara de la nostra ciutat. Encara que ho fera amb un despotisme primari i poc lluïdor.

Una de les seues majors manies consistia en considerar que un poble, per tal d'esdevenir capital convenient, havia de ser neta. En aquest intent va assajar totes les formes possibles.

No li va caure de les mans ni la literatura ni el bastó.

Per la seua dèria de neteja mantenia, alerta i divertit, el veïnat de Castelló baix un estricte control. Què sabia exercir amb bonhomia i amb domini rialler.

No tenim les actes de les reaccions populars que pugueren causar les seues activitats. Les oficials no ens interessen. Però el que sí ens ha estat transmès per via oral, és algun costum digne de pertanyer a la xicoteta crònica dels fets quotidians.

Es veu que s'encabotà amb que la nostra ciutat tinguera la prestància d'una gran urb. I decidí que ningú, ni dona ni major ni xicotet, tinguera el costum de treure al carrer, davant de casa, qualsevol andròmina que entorpira el caminar.

Hi havia prou que anant ell caminant per qualsevol carrer, algun descuidat veí hagués deixat un brasero o una cadireta amb un meló. Això suposava per a ell el major desori d'un poble. Aleshores aquell propietari modest i pare de família, encenia els llamps olímpics i amb garrotada certera desbaratava l'embalum.

No hi havia clemència possible. Calia que fóra retirat de la via pública amb prestesa. L'ordre prevaleixia.

Però les armes emprades eren, com hem dit, diverses. No escatimava res per fer lluïdora la ciutat. La literatura també li servia d'ajuda:

De part de l'alcalde Cuc,
que qui se tire un pet sense suc
pagarà cinc duros de multa
i pet perdut.

Tot servia per a glorificar la terreta.

* * *

EL NIÑO DEL ARTE

Castelló ha mirat varies vegades de donar grans toreros al món de la tauromàquia. I el cert és que, a banda d'algun exemple més o menys honrós, la major part no han estat sinó intents frustrats.

Però intents que mentre s'anaven gestant i fins i tot després, proporcionaren matèria de comentaris.

Sobre la particular idiosincràsia del personatge que vol ser torero no en parlarem ara. Però d'una tal quantitat d'anècdotes no podem deixar de dir-ne alguna.

El Niño del Arte no era de Castelló. Venia de Borriol. Que és un poble que nodria de personatges particulars la capital.

El Niño del Arte, com molts altres aprenents de toreros, no posseïa gran fortuna. Possiblement en tenia ben poqueta. Però ell tenia adlèters que li subvien a les seues necessitats. D'una manera o una altra s'ho arreglava per poder tirar endavant el compromís que duia amb ell mateix.

Pareix que alguna vegada no tenia ni per comprar-se part de la indumentària obligada per torejar. Així és que una vesprada fou passejat per tots els carrers de Castelló (o, com a mínim pels més cèntrics) amb un landó o berlina i les cames pintades de color rosa perquè no tenia diners amb que comprar-se les calces.

La dèria més gran d'aquest home era dir que havia toreat a la plaça de Tortosa. Tota artimanya li resultava vàlida per tal de fer creure al respectable que allà hi tenia

uns èxits extremats. Tot era valedor. Hi havia vegades que anava a comprar pursos en diferents estancs per poder durlos de marques diferents. Després els repartia entre uns i altres afirmant que eren dels que li havien tirat a la plaça amb motiu del seu èxit.

Com cada torero, veia que un dia o un altre li caldria prendre l'alternativa.

Era molta la gent que, assabentada del cas, li anava al darrere preguntant-li quan s'esdevindria la feliç jornada.

Per norma, ell contestava dient que a les properes festes de la Madalena. Un dia, algun bromista li va espetar:

— Al final hauràs de torejar la dona de Samuel Hermanos perquè ja li hauràs mort tota la rabera! .

Es inevitable que la vida d'un home massa conegut de tots, de caracter un poc atrotinat, i que viu de les grandeses d'un mite al qual no hi arribarà, ha d'estar en el punt de mira d'una societat irònica com la nostra.

Per aquesta mateixa raó no és gens estrany de trobar, al voltant del personatge, una sèrie de persones disposades a seguir la festa.

Els xiquets eren elements de primera mà i importantíssims per a arrodonir l'espectacle.

Un dia El Niño del Arte havia d'anar a Tortosa, la seua plaça habitual, i s'encarrilà cap a l'estació del tren per agarrar l'express. Tota una gentada de pirateria i calçó curt li anava pels voltants demanant-li que els deixara portar el sac.

En aquest duia tots els arreus per a fer el seu treball; més un parell de conills per enllestir una borrasca de les grosses amb els companys de l'altra ciutat.

Va saber i va poder resistir-se a la cridòria dels xiquets. Aconseguia no amollar el sac. Fins que arribat a l'estació no li quedà altre remei que dipositar-lo per terra al

tirar-se mà a la butxaca.

Els xiquets li emgrapen la saca; li buiden el contingut i els conills, lliures, arranquen a correr per l'andana.

L'art del Niño del Arte no minvà per això, ni l'estima en que el tenien. Però ell tampoc afluixà i a Tortosa va fer cap.

Allò que s'anomenen els avatars de la vida el dugueren lluny de casa. O el que en aquells temps era considerat lluny. Com a carlista va anar a lluitar amb els reque-tés. I, ho conta qui ho sap, quan va haver una ofensiva militar ell era al llit en un hospital de campanya. Malalt o ferit com estava va voler anar al front, i allí la va pagar. En Molina d'Aragón va quedar-se el seu cos travessat per la desgràcia. I el seu diminut art, es trencà allà.

* * *

F A R J A

La vida de petit propietari és dura de portar, però els productes de la terra li donen la immensitat del cel.

Els nostres propietaris no tenen la dèria ni el mite del treball. Tal vegada el dels diners. Però no el de l'afo-llament per deixar la vida a penques.

Treballem dur perquè la terra que trepitgem és dura. I perquè cada molleta de pà que li guanyem costa molta suor. I, al final, si no plou, res de res.

El propietari mira, primer que res, de conservar el que té. Després d'augmentar el que li han deixat i ja més tard, però molt més tard, pot anar a fer la partideta de dominó.

Aixó ha estat així i encara ho és. Malgrat que puga semblar que hem canviat molt. No ens hem d'equivocar. Les formes externes tenen avui unes aparences de modernor que ens poden fer creure que són ja diferents. Però alerta! .

Ni el dominó ni les cartes ni els escacs no han desaparegut. Ni crec que vagen a fer-ho. Ara per ara la prossecció de la tribu continua i amb ella, els vicis i virtuts.

Farja era un digne continuador de les dinasties casolanes.

La vida quotidiana del propietari menut de Castelló té grans moments de glòria. Tot el transcurs del dia va marcat per les activitats pròpies del seu treball. N'hi han moltes coses de les que preocupar-se. S'ha de filar prim i mirar amb precisió per tal de poder guanyar la llesca de pa

i el tros de carnsalada.

S'han de fer tractes amb uns i altres. Parlar de les saons de la terra i dels preus de les collites. De la comercialització i de la competència. Tot, amb una finor mesurada i savia.

Però el punt màxim és l'hora del cafè. El moment on es conjunim les dèries més fotudes i les possibilitats més agossarades. Son uns instants en els que tot val.

Perquè el petit propietari es troba davant els seus iguals. Davant per davant d'aquells que el coneixen i poden calibrar les seues forces. O les febleses que porta dins del cor sense dir-les.

Prenent el cafè sabran els demés, quina cosa li ha fallat avui. Fent la partideta a les cartes descobrirà el neguit que l'angunieja. En la manera d'agarrar les fitxes del dominó deixarà translluir un goig profund.

Els seus contertulis això ho saben i ell també. D'ací ve aquella manera tan refinada i atenta amb la que cada gest queda fet; encara que puga parèixer que tot queda espontani. No és cert.

El gran moment de glòria d'aquests personatges és viscut aci. En cafès d'atmosfera carregadíssima. Amb parets que tenen el color somort i una mica tristoï per a qui no les coneix. Penjant, en algun racó, una fotografia o un quadret de poca monta.

De les taules de marbre ix un soroll quiet però persistent. Que denota extrema atenció i calculada prudència. Cada un va a la seua. Com en la vida.

Cada taula té el seu grupet. Cada grupet els seus assiduus. I els corifeus, i n'hi ha qui ho és seriosament i qui de manera burleta.

L'olor del tabac emplena el local. I el món exterior sembla una divertició aliena. La foscúria resulta tan forta

que ningú, que no estiguera avesat, podria endevinar un número. Del carrer no arriba res. I, per entrar en aquell lloc, s'ha de passar un laberint de taules i cadires, d'homes i fum. Unicament a la fi, com un santuari gloriós, dedicat a l'esplai d'uns homes determinats, s'arriba a l'estança.

Però el nostre home hi va tots els dies. Excepte greu malaltia o perfecta impossibilitat sense excusa.

En aquest món cada un es defensa com pot. I n'hi ha qui d'aquesta manera de defensar-se en fa una carassa. O una rialla.

Farja devia entendre que el món és bo. Que la distensió resulta una arma prudent i eficaç.

Ell era feliç movent les seues fitxes. I entretenint els companys amb una frase igual; repetida sempre.

— De la garrutia a la casa, de la casa a la garrutia.

El món, en definitiva no és mes que paraules, encara que aquestes a vegades tinguen un estrany significat.

* * *

PEPE EL GORDO

Abans, darrere del cementeri nou, és a dir el que encara serveix, hi havia un campet de futbol. Devien haber molts camps de futbol, possiblement. Quasi segur que en cada descampat hi corrien uns xiquets jugant a futbol.

Però en el que hi havia darrere l'actual cementeri es devien fer els partits més importants. O es farien partits arreu, però els d'aquest camp eren els més principals. Certament que es deurien amanir uns partidassos de molta classe.

A aquest encontres acudia el millor de cada casa. Hi feien cap tots els xiquets del voltant. I també d'altres barris. El dia que quedava concertat un joc de primera, no hi trobaveu a faltar ningú. Els altres dies hi solien concórrer els parroquians més directes.

Es podia veure el polligam més preciós de la cantonada. L'espavilat més gracioset i el pillastre més sàtrapa de tots. Els xiquets sempre han segut xiquets. Els majors ja no tant.

Pepe el gordo ja no gaudia de la condició de xiquet. I per això se n'aprofitava.

El seu profit era mandrós, infantil. I demostrava, una vegada més, les condicions precàries en les que es desenvolupava una certa gent. Ell era el major i el més voluminós de tots. Ja començava a tenir pels per les cames i la seua veu prenia un to diferent. No vestia pantaló curt i de tant en tant se'l veia amb una punta de cigarret a la boca.

Com era tan descomunal tenia una força ciclòpea. O,

al menys és el que se li suposava. Ençara que mai no n'havia fet us, tots el respectaven, ja siga per la por o sense ella.

D'una manera absoluta els xiquets acceptaven la seua presència amb resignada voluntat.

Quan hi havia un partit sempre era present i no valien excuses ni amagatalls. Ni tampoc servien de res secrets o mitges paraules. Ell sempre resultava sabedor de l'esdeveniment.

El joc havia de començar amb la seua presència. Era un acord implícit. Si ell no hi era al camp, ells no tenien valor d'iniciar les corregudes. Unicament si apareixia algun galifant que li puguera fer por al panxut de Pepe.

La seua actitud era quasi sempre la mateixa. Ell no podia córrer ni esmunyir-se com els altres darrere la pilota. El que feia era tot simplement posar-se a la part de fora del camp. A esperar. I esperava que una pilota anara cap on ell es mantenia. Si les pilotes es desviaven a pocs metres del seu espai vital, ja les deixava rodolar. I les mirava amb un poc de menyspreu.

Ara, si una pilota s'endinsava en la seua àrea, era pilota morta. En els altres cassos els xiquets s'afanyaven a anar darrere d'ella. A rescatar-la.

Si li corria dirèctament a ell, no valia la pena esforçar-se.

Amb els moviments lents que el caracteritzaven la prenia dins les seues manasses. Allà desapareixia.

I ja ensenyava una cara de triomf. De qui sap que la té guanyada. Els mangueleros corrien cap a ell i ell insistia en la canturel·la de sempre i molt coneguda.

— O em doneu una perra o esclafe la pilota! .

I tots sabien com era de certa aquella afirmació. Amenaçava que botaria damunt seu si no li pagaven el rescat.

Tot era gratar-se les butxaques i mirar que algú pagara la pena. Altrament, de manera inexorable, hauria sentenciat el baló.

* * *

XIMO CAMELO

Hi han llocs de la nostra estimada ciutat que exerceixen un atractiu poderós. Són indrets que en la nostra fesonomia habitual tenen un paper important.

Per a la major part dels ciutadans aquest lloc han passat a ser un racó desconegut o llunyà a força de tenir-lo a l'abast. Solen acudir-hi els forasters; que li donen la importància que es mereix. I tanmateix entre totes les persones de la ciutat, sí que hi ha algú que sap descobrir l'encant que eixe lloc té.

Aquest és un poc el cas del parc de Ribalta.

Durant molt de temps el passeig, el paseo de la vox populi, va estar una mica el mite de la perfecció urbana. Tot el millor que teniem estava representat en ell.

Però a aquest precís encant, li afegeix un toc misteriós que el feia més atractiu encara. Tal vegada que darrement l'ha perdut, aquest misteri i encant. I no ens deu estranyar; perquè resulta obvi que avui els xiquets ja no s'esglaien d'uns arbres quan cada dia veuen a la televisió, escenes que ens haurien esgarriat a nosaltres mateixos de ben adults i tot.

Però fa dos dies, encara l'encís del passeig era fresc i espontani. A aquest encant li han ajudat una sèrie de persones, algunes de les quals han estat verídiques, d'altres màgiques i moltes simples producte de la fantasia dels xiquets. Per a la història de la nostra ciutat i fins i tot de la nostra personal, el que representa el Ribalta haurà d'ocupar un paràgraf important. Malgrat les diferències de mè-

tode, contingut i forma que vullgueu, la micro-història juga un paper de primer ordre. Tan important és la cosmovisió d'un masover del XIX com una batalla d'Alexandre el Gran, perquè al cap i al fi tots foren caps de família més o menys reconeguda.

I en aquest sentit no podem menysprear el nostre Ribalta.

En estiu té menys poc valor anecdòtic. Segurament hi aniran unes parelletes tendres a parlar-se d'amor. I uns vells sapientíssims a fer-se una orxata o el que el règim alimentari els permeti.

Però en hivern el Passeig té una major cotització. Hi succeeixen més coses i de més cos. Ara, com fa uns anys.

Ximo Caramelo havia comprat moltes accions de l'Hotel Pàmpol. Allà hi havia establert el seu recer més o menys provisional.

Un matí d'hivern un xiquet caminava cap a escola. Era un dia rúfol. Gèlid. Perquè davallava del nord un ventet que havia passat per la neu. Tenia les mans i la cara encarades pel fred i quasi no s'atrevia a esbatanar els ulls. El seu camí recorria les voretes del passeig. Hauria resultat massa valent fer el recorregut per les maranyes del laberíntic passeig.

A la bossa duia un esmorzar i, com cada dia, somnia-va, durant el trajecte, que en ser major descobriria mons i països fantàstics. De moment totes les seues paüres estaven dedicades a la foscor dels laberints. Hi passava amb el cor encongit i la mirada ràpida. No s'atrevia a encarar-se amb el brançam. Aquell matí, quan ja era a punt de deixar darrere seu el territori perillós, va sentir una veu.

— Ei, xiquelo! .

I no va acertar a oir res més. El fred era fortíssim. I les fulles havien caigut quasi totes ja. Les branques dels

arbres es podien veure nues, però del recinte eixia una fredor quieta que gelaria una estàtua de marbre.

El xiquet ja no va sentir res més. Va pegar a córrer fins que veié la porta d'escola. I l'escalfor de la classe l'animava a entrar. L'escena quedava al ralenti.

Ximo Caramelo va veure que aquella matinada no es podria llevar amb la mateixa força que altres vegades. Notava el minvar de les sacsejades dela sang.

Aquella nit havia menjat quatre coses de no res. Però dels dies anteriors tampoc no recordava haver emplenat el pap amb elements de profit. Això, possiblement, el debilitava. I, damunt de tot, encara s'havien despenjat aquells dies freds i descarnats. El que més li hauria agradat en un moment com aquell és poder-li demanar la rua del xiquet. I, a despit de saber que l'esglaiaria, va atrevir-se a cridar. Tal vegada que tornaria i, després de parlar amb ell, podrien fer-se amics, i acabar demanant-li el bocí de pà.

Però li havia eixit malament. El dia se li presentava, amb aquest esdeveniment, malastruc i ofenedor.

Ximo tenia per norma viure en el Passeig; que ell anomenava Hotel Pàmpol. Vivia en el sentit més ample de la paraula. Tot el seu univers quedava clos en aquell recinte silenciós i multicolor. D'un banc a l'altre, d'un arbre a un arbust, tot era reconegut i estimat per Ximo.

Res no li era alié. Els dies estiuencs li resultaven els més agradosos. Els d'hivern, perillosos. A la primavera contava esqueixos i flors i a la tardor, fulles caigudes.

Aquells darrers dies l'havien sorprés. Ell no imaginava la fredor tan sobtada. I segurament que el xiquet tampoc, per això havia fugit corrents. I molt a desgrat seu, li tocava mirar de trobar-se un refugi hivernenc, com d'altres vegades. Aquell mateix dia. Sabia que una altra nit li resultaria nefasta.

Durant la jornada un solet diminut i poc home, va intentar lluir-se. Les classes del xiquet foren somortes i fredes. Abans de fer-se de nit del tot, va comparèixer una lluna ben dona que presagiava un fred mordent.

Al dia següent el xiquet caminava per la vorera de l'altra banda. Amb passes ràpides i mirada temerosa. No va saber escoltar cap veu o no li ho va parèixer. En deixant el territori perillós li semblà sentir una remor de volejar de fulles; o tal vegada no era sinó un pessic de vent.

En l'escola va oir converses trencades que després consultà amb els companys. Va anar prenent cos la idea i certesa de que aquella nit passada un home, anomenat Ximo Caramelo, havia mort gelat. El trobaren cuc de fredor, en un femer. Refugiat tant i tant en ell mateix que donava llàstima. Quan el replegaren ja no contenia ni calor humana. I tot tenia un color gris i negre.

* * *

VICENT, EL BAJOC DE BORRIOL

Primer que res he de dir que sóc, pràcticament, fill de Borriol. En realitat em senc plenament identificat amb eixe poble. M'imagino que, per tant, el meu judici sobre qualsevol persona o cosa que tingue una relació amb eixe lloc, ha de comptar amb la meua simpatia. Més que això, encara.

Seré terriblement subjectiu, supose. Ja n'hi ha prou de voler fer les coses objectivament. Quina paraula! .

Jo, Borriol el porte al cor. Conforme d'altres porten una cançó, un remei mèdic o un partit de fútbol. .

Dit açò, s'ha d'entendre que en totes parts hi ha de tot. De mel i de vi. Olives negres i verdes. Panxuts i flacs.

I ara anem a la nostra: Vicent, com molts altres Vicents, baixava a Castelló a guanyar-se la pesseta. Però cada Vicent té una manera de procurar-se-la. La seua era certament ingeniosa. Després el seu sistema a anat millorant-se i es pot dir que, avui en dia, hi ha una sofisticació tan gran que els seus mètodes quedarien endarrerits. Tan se val.

En els seus dies de xicoteta distorssió que s'inventava colpia més que no avui. Sempre els precursors són els que s'enporten la glòria, encara que posteriorment es puga millorar la invenció. Que de fet es millora, i molt.

El seu xantatge era elemental però fructífer. Consistia a posar-se davant d'un lloc cèntric, en hores de densa aglomeració per tal que la feta donara resultat. Un dels seus llocs predilèctes era la cantonada del Casino amb

l'actual carrer d'Enmig.

La quantitat que demanava no era gravosa i, tanmateix, podia resultar excessiva per a alguns vianants. Per això ell mirava que la víctima fora persona de solvència garantitzada. Perquè tampoc no li convenia gastar massa forces.

Amb un xavo en tenia prou. Avui això pareix ridícul. No ho era. I una persona pot estar bova, bajoca, fava o tot el que vullgueu, però per força ha de tenir una idea dels diners. Que de tort fan veritat i de jutge fan advocat.

Vicent demanava un xavo. Ja ho hem dit. Davant del Casino preferentment, també ha quedat en clar. Ara; res no hem al·ludit respecte a la forma de fer efectiva aquesta demanda.

El temps de la dictadura és mal moment per a dir frases inconvenients pel carrer. Encara que siga en la dictablanda. A ningun pacífic transeunt li fa goig veure's engarjolat per un tres no res.

I aquí és on la temeritat i la gossadia, així com la més estricta necessitat, entrava en joc.

Abordat el vianant, Vicent l'amenaçava. Amenaça que consistia en dir que es posaria a cridar a tota veu "Viva la República" i dient després, quan ja l'haurien fet presoner, que ell li ho havia demanat. Més encara, que li havia exigít proferir aquell crit subversiu.

Lògicament que hi han moltes maneres de reaccionar davant una coacció semblant. No les anem a descriure. Però resulta evident, com va quedant demostrat al llarg d'aquestes pàgines, que som un poble que no estima la guerra, ni l'alдарull més que quan aquest és per festa. Aleshores en un cas com aquest el més assenyat de tot és regirar-se la butxaca i posar a la mà de Vicent el xavo que demana.

En definitiva se'l mereixia. Encara que no fóra mes que per l'enginy acertadíssim amb que sabia dur a terme l'atracament.

A la llarga i a la curta aquesta persona no feia sinó confirmar la creença popular encara extesa a Castelló de que, quan Colon va anar a les Amèriques, ja hi havia un borriolenc venent espardenyes. Això deu ser llegenda, ja ho sé, però ningú no em nega que jo he vist gent de Borriol en terres americanes.

I ara pensem que solament pel fet d'haver contribuït al mite de la llestesa de la gent del poble, se li hauria de fer un monument en alguna plaça.

* * *

PEPE L'OLLA

Els valencians tenim, senyores i senyors, un menjar per als diumenges. Que tot el món sap quin és. I aquest plat s'ha fet universal, però d'un universalisme tan gran que fins i tot els astronautes en duïen el dia que van pujar a la lluna.

Es comprensible: perquè en aquest plat hi ha tota la saviesa que hem acumulat al llarg de segles.

Però clar, els valencians igual som valencians els dies de cada dia. I què mengem els valencians, aquests dies? .

Olla, senyores i senyors. Olla! .

De manera que els astronautes també haurien pogut triar aquesta menjussa en lloc de l'altra. L'olla té, com a mínim, el mateix valor que puga acumular la paella. Això no es deu dubtar. I si la segona té infinitud de maneres d'aparèixer sobre la taula, la primera no es queda endarrerida.

L'olla serveix per a primer plat, per a segon i per a tercer quan n'hi ha molta fam, i res per a entrar a l'estomac.

Un plat d'olla reconforta moltíssim. Es molt honorable quan el veieu fumejar per la cuina; i damunt la taula sembla un sobirà.

Si es té la prudència d'observar-lo amb objectivitat, es pot arribar a un grau d'amistat terrible, amb ell. Amb la seua manifestació caldosa, amb trossos de creïlla tan groga i rodona. Amb la coloració intensa de tota la verdura que se li posa i que ocupa tots els àmbits colorífics: del verd al

groc, del gris al carabassa.

Hi ha qui diu que és un menjar de pobres. No dic que no; però en tot cas ho és de pobres que han sabut compaginar la tradició amb la imaginació més fina.

Es, a més, un plat molt democràtic. En el sentit que pertanyia a quasi totes les capes de la població. Encara que possiblement en alguns sectors devia ser la base de la vida.

Com és per exemple el clàssic Raval. El Raval per antonomàssia de Castelló.

Pepe l'Olla tenia poques reserves econòmiques. Que dit d'una forma més planera ve a significar que s'havia de passar el dia captant. Això l'obligava a tenir que anar passejant-se pel Raval. Es veu que hi anava de casa en casa i que ja era conegut de tothom.

Es evident a totes llums que no li feien una olla especial per a ell, i que tampoc no li la condimentarien amb el millor de la casa. Segur que no li posaven els fesols més estimats ni els cardets més primerencs. Clar, ell tampoc no era exigent en excés. No ho era pel que fa a la qualitat.

Sembla que el que veritablement li importava era la quantitat. Almenys això és el que ha quedat tramès per a coneiximent de posteriors generacions. Aquesta era la seua salmòdia:

— Ave! Un plat d'olla me fa mal; dos no.

I davant una tan discreta petició i afirmamenta de necessitat, pareix que ningú s'atrevia a negar-li el que li pertocava.

* * *

C O C O L I

En qualsevol moment es podia oir aquesta murga:

Cocoli no té boletes,
li pengen les castanyetes...

I ja era començada la baralla o la gresca. Cocoli va ser possiblement un dels personatges més arrelats entre la col·lectivitat de Castelló. Era un personatge tremendament popular. Si ell ho sabia i si n'era conscient és una cosa que mai no podrem esbrinar. En tot cas pot afirmar-se que tant entre el polligam menut com entre els adults, gaudia d'un prestigi cert.

Els seus darrers temps els va viure a la Benificència. I pareix que tenia uns recorreguts més o menys lògics i més o menys estables. En tot cas, anara per on anara, era benvingut pel fet de portar alegria i una mica de diverssió.

Eren moltes les maneres de fer-lo enrrabiar o de dur-lo al terreny de la discòrdia. Però també a la simple divagació o a la més estricta broma.

Duia bastó. Que no era bàcul de rei ni gaiato de pastor. Però ell el mantenia ert i prest. I es veu que tenia una dèria en aquest tema de dur-lo amb la llargària justa, perquè quan un vianant qualsevol el volia fer enfadar, no li quedava sinó dir-li:

— Cocoli, si portes el bastó massa curt se't farà l'esquena corba.

No s'ho pensava ni miqueta ni gens. A la propera

aparició seua pels carrers ja duia un afegitó.

Malgrat aquesta propensió seua a enfadar-se, sembla que deuria viure una vida no tan agra. Si es posava un poc enrrabiad era perquè en alguns moments no ho estava.

Ara, hi havien moments en que no calia sinó nomenar-li alguns temes per a que saltara com un brau. I és que, si hem de dir la veritat, tots els tenim aquests punts dèbils.

Es veu que en el seu temps, de gent que tinguera les seues qualitats n'eren unes quantes. Hi havia una certa competència que no sabem si era deslleial o no. Però pel que narra l'anècdota, no li feia cap gràcia trobar-se immers en un gremi en el qual, segons el seu parèixer, ell no hi tenia res a fer.

Tot l'encant i el misteri de l'assumpte consistia a preguntar-li, amb frase aparentment desinteressada:

— Cocoli, quants bovós n'hi han? .

En aquests moments Cocoli no forçosament s'enfuria, ni començava a llançar espaviments al vent. La seua resposta podia ser mesurada i plena de seny. Ja que tot criteri és subjectiu i que cal establir criteris de gradació. I que, molt, possiblement, ningú de nosaltres estaria disposat a acceptar en ell mateix un cert grau de bajoqueria. I ja hem dit que tot no és sinó una qüestió de volum.

El cas és que, amb la conversa amb Cocoli, fins aquest punt tot funcionava bé. Solia dir, comptant mentalment:

— Hi ha Sentet el Bovo, Nel.lo el Pelut, Quico de...

I després de dir-ne un o dos, dubtava, flaquejava, decaïa. I aquest era el punt àlgid per a fer-lo entrar en còlera. Calia solament preguntar-li:

— I Cocoli què? .

Immediatament apuntava la resposta. Una paraula punyent, dura, com un gavinet.

— Marra! .

I tallava la conversa i fugia i deixava l'interlocutor a tota pressa. Alluynant-se corrents mentre darrere seu oïa les riotades. Prou li devia coure, a Cocoli, aquesta inclusió.

* * *

MARIA LES PINTETES

Els versets d'una cançó popular podrien haver figurat a l'epitafi d'aquesta dona que sembla ser-ne expressió més plena del que signifiquen.

Vida trista,
vida trista,
vida trista, ja ho he dit.

El contingut és tan patètic com vullguem considerar, però la forma la salva del dramatisme negre. Es un lament; però un lament que es diu cantant. Es una cançó.

No sabem si aquesta dona acostumada a fer cançons, a fer la ràdio, hauria pogut cantar-la. En tot cas la vida de Maria les Pintetes anà marcada per la tristor.

En una societat que, com la nostra, manté en gran valor el sentiment de maternitat, aquesta li va ser arrabassada a Maria. No sabriem dir si la seua follia li va venir de resultes de la mort del xiquet. En tot cas aquest esdeveniment la tenia capgirada.

D'una manera clara i manifesta hi solia fer al·lusions a la pèrdua de l'infant, en els seus desvaris. Molt possiblement el corcó li coria per dins. Deuria tenir una amargor tan immensa que mai no va saber deslliurar-se d'ella. Estava agafada per aquesta urpa de manera despiadada. Això la feia sofrir. La feia deslligar els nussos de l'enteniment.

Tota la seua vida era viscuda en el buit. En el buit de la solitud i l'amargor.

Dins aquestes dues constants de la vida de Maria les anècdotes no feien sinó confirmar l'estranyesa del seu comportament. La rutina era la melangia. I, dins d'aquesta, uns espaviments o facècies més o menys no afegien cap to humorístic. Tal vegada per als altres; però no per a ella.

El dol el duia al cor. El dol se li arrambava als ulls, per les nits. Era un dol grec. Antiquíssim. Com el de qualsevol matrona helènica. Vivia d'anar fent feina per les cases. De tragar d'una a l'altra sense cap mena de respir. Tenint que aconformar-se amb les riotes d'uns xiquets que no eren els seus. Mirant de reüll les cridòries i els jocs dels nadons, que ella no mai assaboriria.

Fer feines per les cases com qui fa una processó al calvari. Ofegant-se amb la vida dels altres. Portant el cap plé de pintetes. Enyorant, en cada gest de posar-se les pintes al cap, la careta dèbil del fill perdut.

I de sobte Maria anava en orri. Es desfeia en estranys sorolls. En un llenguatge inconexe i totalment desconegut.

Li demanaven que fera la ràdio.

Ella no s'hc pensava gens. Perquè els clams i crits els devia tenir a la gola i a punt d'eixir esbojarrats. Haurien estat oprimits durant moltes hores de feinejar per cases. Ara un crit, adés un plor. O qualsevol gemec que no era oportú donar a conèixer. I se'ls empassava avall. Com les llàgrimes i la mort.

I llavors venia algú que li demanava que els imitara la ràdio. No li costava gens. Havia tingut els udols amanits durant temps i temps. I fent aquells udolaments estranys, qui sap si no cridava el fill perdut.

* * *

EL FORMATGERO

Tal vegada el nom ens pot fer creure que aquest home venia formatge. Les cròniques orals no ens ho diuen i, aquest terme no ha pogut estar precisat.

De tota manera, per a l'assumpte que ens interessa si era venedor de formatge o no, ens deixa igual que estàvem. Aquest home va viure un moment en el que diferents circumstàncies es van ajuntar per a que ell fóra el centre d'una determinada atenció. I tot gira al voltant de la paraula "Globo".

Si passem de l'anècdota a la categoria podrem observar com d'una unió de diminuts esdeveniments en sorgeix un fet universal.

La paraula no és, com deia Freud, solament un vehicle capaç d'irritar a una persona o, pel contrari provocar sentiments amorosos. Les paraules, com deia un borinot del meu carrer, collons, les paraules... I tots els millors i més desperts esdeveniments del Formatgero van girar al voltant d'una paraula.

No sabem si ell mateix va arribar a ser-ne conscient de la força que envers seu tenien. En tot cas, una cosa és manifesta: es trencava les banyes contra elles.

El Formatgero era periodista. És a dir que venia periòdics. I el seu treball com a bon venedor consistia en vendre'n. Fins a aquest punt tot pareix senzill i correcte si bé es mira.

El cert és que acomplia el paper amb la parsimònia adient, amb la mesura oportuna i amb un gust digne. No

resultaria fàcil trobar algú que puguera desdir el que acabem d'anunciar.

La quantitat de periòdics que puguera vendre tampoc no seria d'allò massa exagerada. I anar deambulant pels carrers pregonant-ne un havia d'estar—, per força, dins un ritme cadenciós i una mica amorosit. De bon segur que no era candidat a l'infart.

Un dels seus llocs predilèctes per a fer les vendes era el Ribalta. No sabem per què. Com ja hem dit d'altres vegades el Passeig és un centre neuràlgic de la ciutat; però una mica estrambòtic. El centre geogràfic era la Porta del Sol. El punt més ortodoxe. El Ribalta el més heterodoxe. I el Formatgero s'entestava a comparèixer per allà en lloc de mirar els indrets on hauria trobat més clientela. Tant se val.

Pels seus dies un dels periòdics de més prestigi a uns certs nivells era "El Globo". De com va arribar a tenir el dret de venda d'aquestes fulles, ens resta desconegut.

Evidentment, no sabem sinó que n'era venedor.

I de que, com hem dit abans, la seua vida anava subjecta a les lletres; a les paraules. Indefectiblement, a la paraula. I més que res a la que anava escrita.

Els parroquians en veure'l ja en tenien prou. Prou per a fer la festa i mamprendre amb ell. Calia fer-li un preguntat al qual, ell, per força havia de respondre. I més. La resposta era afirmativa amb la qual cosa quedava engrapat en la trampa.

D'una banda o altra del carrer eixia el crit:

— Xè, Formatgero, tens El Globo? .

Sense major ni menor sospita, com que li ho preguntaven quan duia al braç un ramat de periòdics, no tenia altre remei sinó afirmar.

— Sí.

I aquí venia ella.

— Pos amolla'!! .

I una vegada més quedava escaldat. Fins a una altra.

* * *

EL PANAT

No som un poble de toreros. Els valencians mai no hem estat un poble de gent torera i a mi, fins i tot m'es-tranya que hi puga haver gent que tinga aquesta afició tan rara.

Però, com cada cosa, com cada malaltia, va haver un temps en el que ésser torero tenia un cert prestigi. I també és que hi havia més gana.

Però com hem dit que no tenim tradició de toreros, és lògic que quan n'apareguera un aquest havia de venir del sud. O tenir un to andalús, o encara que siga un parent llunyà que fera la mili a Cadis.

El fet és que hi ha d'haver una relació amb Andalusia. I si aquesta resulta introbable, també pot ser inventada. O ficció estrictament personal.

Allò important és posseir una patent de cors, i aquesta, per a les qüestions del toreo les dona el món andalús.

Per això el nostre home no va tenir gens d'escrúpols en imitar el que fóra per tal de donar veracitat a la seua ascen-dència. El fet que tot el món sapiguera, i ell també ho sabia, que no era veritat, no invalidava gens en absolut el valor simbòlic dels afegits.

Disquisicions apart s'ha de dir que era tot un encís poder-lo escoltar quan parlava aquell andalús-valencià tan propi.

Però malgrat aquest entossudiment seu per parèixer andalús, com per dir que torejava millor, el poble que el

seguia no va saber-se estar de fer-li un romanç en llengua catalana. Més o menys anava d'aquesta manera:

Este tipo tan templat
és el popular Panat.

Cansat de ser llaurador
es va fer polimentador.

I com naixqué el dia dels inocents
per això no tenie dents.

No tenie llet sa mare
i l'amamantà son pare.

Torejà en Algemessí
per un quarteró de vi.

Li brindà un bou a un guassó
i li regalà un meló.

Tingué un èxit tan gran
que el pujaren al tobogan.

I dins d'un circo de pallassos
el feren entrar de nassos.

El tancaren a la presó
i torejà una rata de caixò.

Un senyor de Castelló
li va brindar protecció.

I dalt del Café Suïss
li va montar un pisso...

Pareix que el seu arrelament, malgrat l'andalussatge, va ser fort i total. El romanç ja en fa referència.

Però les seues majors virtuts eren les que sabia fer relluir en un dia de correguda qualsevol.

Era un torero fi. Que es prenia el paper a la valenta. Tan envalentonat estava que conten les històries que un dia en anar a fer el brindis va passar-se de ratlla. Segurament que tenia gran interès a quedar bé amb el respectable públic. Sembla que la força gastada en el brindis inicial, en el passillo i en totes aquestes coses tan sabroses i estudiades, no li impossibilitava fer la feina de més tard.

Un dia en l'énfasi o éxtasi (que no ho sabem bé) del brindis va fer que la montera anara a parar als corals, volant per damunt la barrera.

Però després ell iniciava el seu treball. Amb elegància com pertoca a un torero que es precie. I ell això d'apreciar-se sí que ho entenia bé. Devia haver estudiat les diverses maneres de comboiar-se el públic, i segurament que la que millor li va anar va ser la de fer la serpeta torejant torejant.

De bon segur que en devia tenir d'altres de possibilitats, ja assajades. Però per unes raons o unes altres aquesta de serpentejar va ser la que més èxit i renom li portà.

Glòria al Panat que va saber dur el joc del torero a extrems totalment casolans. I la dimensió mítica de l'home davant la fera, a una baralla per les lletilles digna com qualsevol.

* * *

ELS MESTRES CANTORS, NO DE NUREMBERG

Hi hagueren en la nostra ciutat unes persones populars d'una modèstia exemplar.

Aquesta gent es limitava a fer el seu treball. Es a dir a guanyar-se el pà quotidià amb un treball de poc de mèrit, com tants d'altres. Foren persones poc conscients de la seua vàlua. O, en tot cas, encara que en foren, no tingueren el reconeiximent públic que en una altra societat els hauria pertocat.

Si alguna d'aquestes persones va tenir vel.leitats artístiques de gran volada, prompté degueren anar en baixa. I no perquè no tingueren la mesura volla. Possiblement per falta d'altres coses: d'un ambient, d'unes decisions, d'una voluntat...

Si la seua vida en quedà resentida per això, resulta difícil d'esbrinar en aquests moments. I poc importa. Fou així i ara ja ha passat.

Les xicotetes misèries i les mes definitives grandeses d'aquests homes van morir amb ells.

Però el que és a totes llums identificable ho podem xifrar en la importància que la llavor feta per ells deixà. No van ser pocs els joves que passaren per les seues mans.

Don Angel Gascó ensenyant el piano. El senyor Bou amb les classes que donava de violí o don Damian Alcon.

Devia donar gust passejar per aquells carrerons de finals del segle passat, i oir que d'una finestra eixia el so monòton d'un piano. Amb aquelles notes sempre repetides d'un Para Elisa o la romança de torn de balls i saraus.

Quina bonior que es respiraria en aquella ciutat.

I a aquesta imatge de tranquil·litat i repòs hi van contribuir de manera exquisita aquests senyors. No solament pel que ells pogueren tocar en algun moment àlgid d'una vesprada estiuenca, no. Sinó pel fet que acostumaren algunes oïdes llauradores a parar esment en la música. Aquests homes, certament, no feren gran música, però contribuïren a que es seguís una tradició. Això bé es mereix un record.

* * *

INDEX

ADVERTIMENT - Casimir Melià	7
---------------------------------------	---

FRANCESC MARÍN MELIÀ

PROPÒSIT	15
Baltasar "El Asquerós"	17
El Pollet	24
El Panat	30
El Cabanenc	38
La Badora	42
Rosendo "El Mentirós"	56
Cocolis	60
El Pacano	65
Bou, "El Pelotari"	66
Menequildo	67
Jaume el Bobo	70
El Portugués	71

TOMÀS ESCUDER PALAU

FONAMENTS RAONABLES	77
Moneta	83
Rufino	86
Rositin	89
Collet	93
El Xato Castanyero	97
El Cego Maceo	101
El Dimoni Xambariler	105
El Tonto Barreda	108
L'Alcalde Cuc	111
El Niño del Arte	114
Farja	117
Pepe el Gordo	120
Ximo Caramelo	123
Vicent el Bajoc de Borriol	127
Pepe l'Olla	130
Cocoli	132
Maria les Pintetes	135
El Formatgero	137
El Panat	140
Els Mestres Cantors, no de Nuremberg	143

* * *

PORTADA: Reproducció parcial d'aquarel·la de Traver Griñó.

ESTE LLIBRE S'ACABÀ DE REALITZAR ALS
OBRADORS DE LA COPISTERIA-IMPREMTA
DE FERRAN MONROY I COLON, EL DI-
VENDRES QUATRE DE MARÇ, VES-
PRA DE LES FESTES DE LA
MAGDALENA DE L'ANY
M. CM. LXXXIII

L D

